

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส การศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการเสนอเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน

- 1.1 ความจำเป็นในการจัดการศึกษานอกระบบ
- 1.2 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 1.3 ปรัชญาและความมุ่งหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 1.4 หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 1.5 แนวทางการจัดศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 1.6 ประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 1.7 ขอบข่ายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 1.8 บทบาทหน้าที่ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ตอนที่ 2 เด็กด้อยโอกาส

- 2.1 ความหมายของเด็ก
- 2.2 ความหมายของเด็กด้อยโอกาส
- 2.3 ประเภทของเด็กด้อยโอกาส
- 2.4 หลักการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาส

ตอนที่ 3 การศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

- 3.1 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 3.2 การศึกษานอกระบบโรงเรียนกับเด็กด้อยโอกาส
- 3.3 ความสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาสในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน
- 3.4 แนวทางการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส
- 3.5 ลักษณะการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบความคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.1 ความจำเป็นในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเกิดขึ้นเนื่องจากสาเหตุสำคัญดังต่อไปนี้ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม

1.1 ความเจริญที่แผ่ขยายไปทั่วโลก ปัจจุบันวิทยาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ในแต่ละประเทศสามารถถ่ายทอดไปถึงกันและกันอย่างรวดเร็ว ประชาชนในแต่ละประเทศจึงต้องปรับตัวให้ทันกับความก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางวิชาการ นักการศึกษาจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จะนำมาเป็นเครื่องมือในการเตรียมรับความเคลื่อนไหวทางวิชาการ ต่าง ๆ เหล่านี้

วิวัฒนาการและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของบุคคลอย่างมาก จึงมีความจำเป็นที่บุคคลจะต้องได้รับการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองให้เกิดความรู้ความชำนาญในการใช้ประดิษฐ์กรรมรุ่นใหม่ ๆ และความรู้ทางด้านเทคนิคต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถตอบสนองความต้องการดังกล่าวนี้ได้เป็นอย่างดี

1.2 ความเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมและการสื่อสาร พัฒนาการด้าน

คมนาคมเท่าที่เป็นมาในรอบสิบปีหลังนี้ ทำให้บุคคลในบริเวณต่าง ๆ ขนาดโลกสามารถติดต่อถึงกันได้อย่างรวดเร็ว ลักษณะเช่นนี้ทำให้ความเจริญก้าวหน้าของอารยธรรมเป็นส่วนรวมและตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันมากยิ่งขึ้น บุคคลจะต้องการสิ่งเหล่านี้หรือไม่ก็ตาม ผลสะท้อนย่อมเกิดขึ้นอย่างไม่ต้องสงสัย การสื่อสารนี้อาจมีอันตรายได้มาก ถ้าหากผู้ที่ได้รับหรือผู้สื่อสารขาดความเข้าใจ ไม่ได้รับการฝึกอบรมมาดีพอ อาจทำให้การแปลความหมายการยอมรับไม่เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร ปัญหาการเลือกและการตัดสินใจจะเกิดขึ้นได้ทุกขณะจึงเป็นการสมควรที่การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบในการฝึกอบรมในเรื่องดังกล่าวให้เหมาะสม

1.3 การทวีจำนวนประชากรของโลก ปัจจุบันจำนวนประชากรของโลก

เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ทำให้เกิดการแอ่งแอ่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมในการหารูปแบบการจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ความ ฝืดเคืองของทรัพยากรและความแออัดของพลเมือง

1.4 การเรียกร้องความเป็นธรรมในสังคม เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าสถานะของ

ประชากรในกลุ่มต่าง ๆ ของสังคมในปัจจุบันมีความเหลื่อมล้ำกันอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความ แตกต่างระหว่างประชาชนในเมืองและชนบท

สภาพการณ์เช่นนี้ควรได้รับการแก้ไขอย่างรีบด่วน เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้แก่คนส่วนใหญ่ของสังคม การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นแนวคิดและวิธีการที่เหมาะสม ในอันที่จะก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมมากขึ้น

1.5 ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เป็นที่ยอมรับกันว่าการเมืองมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของประชากรในประเทศเป็นอย่างมาก ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวประชากรด้วย ปัญหาสำคัญที่ทำลายประชากรของแต่ละประเทศอยู่ก็คือ การเลือก และการตัดสินใจว่าจะยึดแนวการเมืองอย่างไร ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องของการใช้ปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างแนวทฤษฎะเกี่ยวกับบทบาทของผู้ถูกปกครองและผู้ปกครอง ตลอดจนการสร้างรากฐานและโครงสร้างของระบบการปกครองที่เหมาะสมกับสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย ปัญหาสำคัญที่ต้องพิจารณากันอย่างมากก็คือ เราจะสร้างความรับผิดชอบ และสร้างวุฒิภาวะทางการเมืองการปกครองให้แก่ประชากรได้อย่างไร การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงจำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบในด้านนี้ด้วย

1.6 การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ปัญหาที่ทำลายสังคมปัจจุบันและเป็นปัญหาที่ประชากรทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรืออยู่ในชนบทจะต้องประสบก็คือ การมีเวลาว่างและการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การมีเวลาว่างมากนี้แม้ว่าจะเป็นผลที่เกิดขึ้นในสังคมอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ก็ตามในสังคมเกษตรกรรมอาจจะปรากฏด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะหลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ทำอย่างไรถึงจะใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมชีวิตให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงเป็นปัญหาที่มีความสำคัญอย่างมาก การศึกษานอกระบบโรงเรียนย่อมมีหน้าที่สร้างความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ให้เกิดแก่ทุกคนในชาติ

1.7 ความเปลี่ยนแปลงในด้านความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลในครอบครัวและชุมชน สิ่งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคม ปัจจุบันจะเห็นว่าได้มีช่องว่างระหว่างบุคคลต่างวัยเกิดขึ้นอย่างมาก ผู้ใหญ่ไม่เข้าใจก็ตาม พ่อแม่ไม่เข้าใจลูก และในทางกลับกันเด็กก็ไม่เข้าใจผู้ใหญ่ และลูกก็ไม่เข้าใจพ่อแม่ การศึกษานอกระบบโรงเรียนควรมีบทบาทในด้านการเสริมสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวแก่เรื่องนี้กับทุก ๆ ฝ่ายในสังคม

2. ข้อจำกัดของการศึกษาในระบบโรงเรียน

2.1 ความเจริญทางด้านวิชาการ ปัจจุบันได้มีการค้นคว้าหาความรู้ทางวิทยาการใหม่ ๆ ขึ้นอย่างมากมาย จนยากที่โรงเรียนจะถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ให้แก่ผู้เรียนได้ทั้งหมดและเป็นการเกินความสามารถของมนุษย์ที่จะเรียนรู้ได้ทุกอย่าง ดังนั้นการศึกษาจึงหันมาให้ความสนใจในวิธีการเรียนรู้เชิงปฏิบัติมากกว่าการเน้นเนื้อหาวิชา และเริ่มมองเห็นความจำเป็นของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเลือกศึกษาเล่าเรียนตามความสนใจมากยิ่งขึ้น

2.2 ความต้องการด้านการศึกษา จากความเชื่อที่ว่า "การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาประเทศ" ทุกประเทศจึงให้ความสำคัญต่อการศึกษาและเน้นการศึกษาในโรงเรียน (Schooling) อย่างมาก การศึกษาในโรงเรียนจึงกลายเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งเกียรติยศ ทรัพย์

สิน และฐานะอันสูงส่งในสังคม ความต้องการด้านการศึกษาจึงเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้อาจพิจารณาได้ 2 ประเด็น คือ การเพิ่มจำนวนผู้ที่ต้องการเข้าศึกษาในระบบโรงเรียน และผู้ที่เข้าเรียนแล้วต้องการศึกษาในระดับสูงขึ้น แต่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สามารถที่จะตอบสนองความต้องการดังกล่าวได้ ดังนั้นคนส่วนใหญ่จึงมองเห็นคุณค่าของการศึกษานอกโรงเรียนมากยิ่งขึ้น

2.3 การลงทุนทางการศึกษา การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ต้องลงทุนสูงมาก จนกลายเป็นธุรกิจและอุตสาหกรรมที่ใหญ่โตยิ่งอย่างหนึ่งของสังคมเป็นเหตุให้ประเทศที่กำลังพัฒนาประสบปัญหาเกี่ยวกับการจัดสรรงบประมาณเพื่อการศึกษา และความขาดแคลนสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นในการให้การศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการขาดแคลนปัจจัยทางด้านการบริหาร การศึกษา เช่น เงินงบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงไม่สัมฤทธิ์ผลโดยสมบูรณ์ตามเป้าหมายที่ต้องการ เพราะต้องมาเผชิญกับปัญหาความขาดแคลนดังกล่าวนี้ตลอดเวลา นักการศึกษาจึงได้เพิ่มความสนใจเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งใช้งบประมาณการลงทุนที่ต่ำกว่าอย่างมาก

2.4 การบริหารการศึกษา การบริหารการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการบริหารในระบบปิด กล่าวคือ การวางแผนการศึกษา การกำหนดหลักสูตร แบบเรียน วิธีสอน วิธีเรียน การวัดผล ประเมินผล การใช้โสตทัศนอุปกรณ์ประกอบในการดำเนินการศึกษาเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายในวงแคบ ๆ มีข้อจำกัดต่าง ๆ มากมาย และไม่สอดคล้องกับความเจริญของสังคม นอกจากนั้นกระบวนการเหล่านี้มักไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงานที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้นมักจะมิจะเบียด คำสั่ง กฎ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินการศึกษา ก่อให้เกิดความล่าช้าและไม่เป็นไปตามหลักการสำคัญของสังคมประชาธิปไตย

2.5 สังคมการเรียนรู้และสถาบันการศึกษา สถาบันการศึกษาในระดับโรงเรียน เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย กลายเป็นสถาบันที่ผูกขาดการให้การศึกษาแก่ประชาชนสถาบันเหล่านี้มิได้คำนึงถึงความสำคัญของสถาบันอื่นใดในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันทางศาสนาหรือสถาบันอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่สถาบันทางสังคมทุกสถาบัน ต่างก็มีส่วนสำคัญในการให้การศึกษาแก่ประชาชนเช่นเดียวกับสถาบันการศึกษาในระบบโรงเรียน

2.6 ความเสมอภาคทางการศึกษา การศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สามารถสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้เกิดขึ้นได้ โดยทั่วไปผู้ที่อยู่ในเมืองและผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะได้รับประโยชน์จากการศึกษาในระบบโรงเรียนมากกว่าคนในกลุ่มอื่น ๆ ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูง มักจะเป็นผู้ที่อยู่ในเมืองมากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท ประชากรส่วนใหญ่จะขาดโอกาสที่จะเข้ารับการศึกษอย่างทัดเทียมกัน

2.7 ความสูญเปล่าในระบบการศึกษา การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบการศึกษาที่ผู้เรียนต้องใช้เวลาอยู่ในโรงเรียนติดต่อกันหลายปี การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเกิดปัญหาเกี่ยวกับความสูญเปล่าทางการศึกษาอย่างมาก ทั้งในด้านที่เกี่ยวกับจำนวนผู้ที่ออกจากโรงเรียนกลางคัน (Drop out) และอัตรานักเรียนสอบตกซ้ำชั้นอยู่ในเกณฑ์สูง ผู้ที่สำเร็จการศึกษาออกจากโรงเรียนประถมศึกษา มีอัตราการอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้และลืมนั่งสือ (Collapse into Illiteracy) เป็นจำนวนมาก

2.8 สัมฤทธิ์ผลของการจัดการศึกษา ผลสำเร็จของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนมักจะพิจารณาในด้านจำนวนปีที่เรียน ประกาศนียบัตรและปริญญาบัตรมากกว่าการคำนึงถึงความรู้เพื่อประกอบอาชีพ คณะกรรมการในการดำรงชีวิตและความสามารถความชำนาญงานเพื่อเพิ่มผลผลิต ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ได้รับความสำเร็จในการศึกษาระบบโรงเรียนกับผู้ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและอาชีพ จึงมักจะไม่ได้เป็นบุคคลคนเดียวกันเสมอไป และทำให้การศึกษาในระบบโรงเรียนห่างไกลจากชีวิตจริงมากขึ้น

2.9 ปัญหาการว่างงานหลังจากสำเร็จการศึกษา การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นไปในลักษณะที่มุ่งหมายให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปประกอบอาชีพรับราชการหรืองานด้านที่เกี่ยวกับหนังสือมากกว่าอาชีพอื่น การศึกษาในระบบโรงเรียนมิได้สนองความต้องการของบุคคลและสังคมในแง่ของการเตรียมบุคคลเพื่อการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนความเจริญทางด้านสื่อสารและคมนาคม ดังนั้น จึงเกิดปัญหาเกี่ยวกับผู้สำเร็จการศึกษาและไม่มีการทำงานอยู่เป็นจำนวนมาก ในขณะที่สังคมขาดผู้ชำนาญงานและแรงงานในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และระบบงานบริการอื่น ๆ อย่างมาก

นียมการเรียนรู้สามประเภท

ในปัจจุบันนี้แม้จะมีการยอมรับบทบาทอันสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียนกันมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเรื่องที่ยังคงจะยากลำบากอย่างมากในอันที่จะกำหนดค่าจำกัดความของการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้เป็นที่เข้าใจ และยอมรับกันทั่วไปในบรรดานักการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนยังมีน้อยและอยู่ในวงจำกัด
2. นักการศึกษายังคงมีแนวโน้มที่ยึดมั่นในความคิดทางการศึกษาที่จะต้องจัดขึ้นอย่างเป็นระบบ มีชั้นเรียน

3. ขอบข่ายอันกว้างขวางของกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน มักจะเป็น สิ่งที่เกิดจากผลพลอยได้ที่เนื่องมาจากความพยายามสนองวัตถุประสงค์บางประการมากกว่าที่จะเป็น เรื่องของการศึกษาโดยตรง

การพิจารณาลักษณะและความหมายของกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเอาความหมายและลักษณะต่าง ๆ ของการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียนมาเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของกันและกัน รวมทั้งความเกี่ยวข้องกับภาวะแวดล้อมของการเรียนรู้ที่เป็นไปแบบธรรมชาติวิสัยด้วย

โดยนัยดังกล่าวจึงอาจพิจารณาการเรียนรู้ได้ในสามลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ

1. การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย (Informal Education) การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย หมายถึง ขบวนการที่เกิดขึ้นทุกระยะของชีวิตในอันที่มนุษย์จะได้มาซึ่งเจตคติ (Attitude) ค่านิยม ทักษะ ตลอดจนทั้งความรู้จากประสบการณ์ที่ได้รับในชีวิต อิทธิพลทางการศึกษาและแหล่งความรู้จากสิ่งแวดล้อม เช่น จากครอบครัว จากเพื่อนบ้าน จากการทำงาน จากการเล่น หรือสถานที่ทั่ว ๆ ไป รวมทั้งห้องสมุดและสื่อมวลชนด้วย

ถึงแม้ว่าการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย จะได้มาจากขบวนการเรียนรู้ที่มีได้จัดขึ้นเป็นแบบฉบับหรือระบบ แต่จะเห็นได้ว่าตลอดชีวิตของคนเราได้รับการศึกษาแบบนี้เป็นส่วนใหญ่เด็กที่มาโรงเรียนจะรู้จักคำพูดต่าง ๆ มาจากบ้าน เด็กชายมักจะได้รับอิทธิพลจากการประกอบอาชีพของครอบครัว เด็กหญิงรู้จักการบ้านการเรือนมาจากบ้าน และน่าสังเกตว่าการศึกษาแบบนี้มักเกิดขึ้นจากการได้ลงมือทำจริงหรือมีประสบการณ์ตรงมาเกือบทั้งสิ้น

2. การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึงระบบการศึกษาซึ่งมีโครงการสร้างเป็นลำดับขั้น ระบบการแบ่งชั้นเรียนตามจำนวนปีการศึกษา เช่น จากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ตลอดจนจนถึงระดับมหาวิทยาลัยหรือประเภทของประสบการณ์ หรือความรู้ที่จัดเสนอให้แก่ผู้เรียน เช่น จัดเป็นวิชาประเภทวิชาความรู้ หรือวิชาชีพ และโดยปกติย่อมกำหนดเวลา หลักสูตร ประสบการณ์ที่จัดให้และสถานที่ที่จะให้การศึกษาไว้โดยแน่ชัดและค่อนข้างจะตายตัว

การศึกษาแบบนี้พบกันอยู่เสมอในสถาบันการศึกษาประเภทและระดับต่าง ๆ เช่น ในโรงเรียน ในวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย เป็นต้น

3. การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้จัดขึ้นภายนอกขอบข่ายของระบบการศึกษาประเภทที่มีแบบแผนในโรงเรียน ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเผยแพร่ความคิด ความรู้ ทักษะ เจตคติ ตลอดจนวิธีการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใดที่ได้กำหนดไว้แล้วโดยเฉพาะอย่าง

1.2 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีนักการศึกษาให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กัน ดังตัวอย่าง เช่น

การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ กิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชากรที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการที่จะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะและทัศนคติ ค่านิยมที่ดี โดยจัดขึ้นในระยะเวลายืดหยุ่น หลักสูตระยะสั้น ประหยัด และตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน (อุณา นพคุณ, 2523)

การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาสำหรับผู้ขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนภาคปกติ เป็นการศึกษาที่จะให้กับประชาชนเขาจะได้ศึกษาเล่าเรียนสิ่งต่าง ๆ ตามที่เข้าต้องการเรียน (รัตนา พุ่มไพศาล, 2528)

การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ซึ่งไม่มีรูปแบบที่แน่นอนจัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน โดยยึดหลักปรัชญาที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนให้รู้จักคิด ตัดสินใจรู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง และมีอิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด อันมีวิธีการเป็นส่วนประกอบที่ทำให้คนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงเป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดเพื่อทุกคนในสังคม (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2533)

การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้ที่ไม่ได้อยู่ได้อยู่ในระบบโรงเรียน ปัจจุบันได้มีโอกาสเรียนรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านดี 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ ด้านเจตคติและด้านทักษะ โดยกิจกรรมดังกล่าวนี้ผู้เรียนจะเลือกเรียนรู้ตามความต้องการและความสนใจของตนเอง (สุรกุล เจนอบรม, 2533)

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง “กิจกรรมทางการศึกษาและมวลประสบการณ์ความรู้ใด ๆ ก็ตามที่ได้จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่าง ๆ ในสังคม โดยได้จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนภาคปกติ เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายนั้น” (อาชัญญา รัตนอุบล, 2540)

จากนิยามความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามที่ได้ประมวลมาจากแนวทัศนะของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปลักษณะสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้ดังนี้

1. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนภาคปกติ
2. เป็นกิจกรรมที่สังคมจัดขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะ ซึ่งต่าง

ไปจากการศึกษาแบบธรรมดาศิวลย (Informal Education)

3. มุ่งสร้างความสามารถของผู้เรียนให้รู้จักแก้ปัญหาเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างมากกว่าที่จะให้พื้นความรู้อย่างกว้างขวางเหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education)
4. ส่งเสริมความเป็นอยู่ด้านส่วนตัวหรือสังคมให้ดีขึ้น ตลอดจนเพิ่มพูนความสามารถในการประกอบอาชีพของผู้เรียนด้วย
5. กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาจจะมีจุดมุ่งหมายหรือเรียนในสิ่งเดียวกันกับการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่มีแตกต่างกันที่วิธีการจัดและกลุ่มบุคคลที่มีรับบริการ
6. ผู้ที่ทำการศึกษานอกระบบจะต้องมีวุฒิทางครู จะเป็นใครก็ได้ที่มีความรู้ความสามารถความชำนาญด้านต่าง ๆ เช่น เจ้าหน้าที่เทศบาล ช่างไม้ พนักงานอนามัย เป็นต้น
7. เครื่องมือที่ใช้อาจเป็นไปได้อย่างหลายแบบ เช่น การใช้โปสเตอร์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ อันสามารถจะนำความรู้จากวิทยากรเหล่านั้นไปสู่ผู้ประสงค์จะเรียนได้
8. สถานที่เรียนจัดได้ในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ในสถานพยาบาล วัด ศาลาประชาคม หรือสถานที่ที่ได้นัดหมายกันมา
9. ผู้จัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาจจะเป็นเอกชน รัฐ หรือรัฐร่วมกับเอกชนก็ได้

จากการนิยามและให้ความหมายของนักวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียนสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนคือ กิจกรรมการศึกษาที่จัดให้แก่บุคคลทุกคนที่สนใจเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ กิจกรรมมีความยืดหยุ่นสูงปรับเปลี่ยนได้ตามลักษณะของผู้เรียน เพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ และทักษะไปในทิศทางที่พึงประสงค์ของสังคม

1.3 ปรัชญาและความมุ่งหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

มูลเหตุสำคัญของปัญหาในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การนำเอาระบบเศรษฐกิจตะวันตกมาใช้โดยมิได้ปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม และการขยายการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องหาช่องทางปรับปรุงปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนเสียใหม่ โดยมีหลักการสำคัญว่าจะต้องเป็นปรัชญาที่ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางรวมทั้งปวง และเป็นปรัชญาที่สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้อย่างแท้จริง

ปรัชญาใหม่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เริ่มจากการศึกษาพิจารณาคน ความต้องการของบุคคล ตลอดจนหนทางที่จะสนองความต้องการเหล่านั้น และถือว่าการศึกษเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคนและบทบาทของเขา อีกทั้งช่วยพัฒนามาตรฐานชีวิตของประชาชนโดยส่วนรวมให้ดีขึ้น ทั้งนี้ โดยยึดหลักที่ว่า จุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ทุกรูป ทุกนาม คือ “ความสุข” คำว่า “ความสุข” คืออะไร แต่ละคนย่อมจะแปลความหมายไปต่าง ๆ กันตามประสบการณ์เดิมของตน และมีความจริงอยู่ที่ว่า คนเรานั้นยังไม่เข้าใจแจ่มแจ้งว่าสภาวะอย่างไรที่ตนเองถือว่ามีความสุข ถึงแม้ว่าเราจะให้ความหมายของความสุขแตกต่างกันไปในแง่ต่าง ๆ กัน แต่ก็ต้องยอมรับว่าในขณะที่เรามีความสุขนั้น ตัวเรากับสิ่งแวดล้อมจะอยู่ในสภาวะที่กลมกลืนกันมากที่สุด ความสุขที่แท้จริงจะเกิดขึ้นในเมื่อไม่มีสิ่งใดมาเป็นอุปสรรคต่อสภาวะเช่นนั้น ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ มนุษย์จะชวนชวายเป็นสภาวะเช่นนั้นโดยการปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนเองอย่างหนึ่งหรือมีเจนนนั้นก็ปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอีกประการหนึ่ง ในเมื่อการศึกษาและการพัฒนามุ่งที่จะให้บริการกับคน ดังนั้นก็ต้องมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงในอันที่จะทำให้มนุษย์ได้รับความสุขตามสภาพของแต่ละคน นั่นคือ การช่วยให้เขามีเครื่องมือสำหรับการแสวงหาและสร้างสภาวะแห่งความกลมกลืนอันนั้น

คำว่า “คิดเป็น” ในความหมายของปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น หมายถึงกรรมวิธีอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่จะช่วยให้เข้าถึงสภาพที่กลมกลืนกันได้ระหว่างตัวเองกับสิ่งแวดล้อม บางคนอาจให้ความหมายว่า “คิดเป็น” คือ การคิดแบบวิพากษ์วิจารณ์ บางคนหมายถึง การคิดอย่างมีเหตุผล หรือบางคนก็หมายถึง การคิดแบบแก้ปัญหา ความหมายเหล่านี้ต่างก็ตรงกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ ผู้ที่คิดเป็นนั้นสามารถที่จะแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันของตนอย่างมีระเบียบวิธี จะแสวงหาความรู้และข้อมูลที่เกี่ยวข้องให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อเป็นเครื่องช่วยเลือกแนวทางในการตัดสินใจดำเนินงาน เขาสามารถจะรู้ว่าทางเลือกเหล่านั้นมีส่วนดีและไม่ดีอย่างไร มีความเหมาะสมทั้งในแง่คุณธรรม ความสามารถ และสภาพของตนเองมากน้อยเพียงใด ตลอดจนถึงความเป็นไปได้ตามแนวความคิดที่ทำให้ตัดสินใจเลือกอย่างนั้น แต่ถ้าในบางโอกาสที่สภาพแวดล้อมไม่อำนวย หรือบางครั้งไม่มีข้อมูลทางด้านความรู้และทักษะที่จำเป็นเพียงพอ การตัดสินใจแก้ปัญหาจึงไม่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ทันที เขาจะปรับปรุงการตัดสินใจเบื้องต้น เพื่อหาทางเตรียมหนทางเพื่อแก้ปัญหาให้ได้ในที่สุด จึงเห็นได้ว่า “คนคิดเป็น” จะมีการเรียนรู้ 2 ตอน คือ

1. ชั้นได้รับทักษะและความรู้
2. ชั้นสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น

จะเห็นว่าแนวความคิดของปรัชญาที่ต้องการนั้น กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีงาม การศึกษาจะช่วยให้ประชาชนเป็นคนคิดได้อย่างน้อย 5 ทาง คือ

1. การศึกษาจะให้โอกาสแก่ประชาชนในการเรียนรู้ประวัติของคนรุ่นก่อนว่าได้แก้ปัญหาต่าง ๆ ของเขาอย่างไร
2. การศึกษาจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถแก้ไข้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยตนเอง
3. การศึกษาจะช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นปัญหาในอนาคต และช่วยให้เขาสามารถหาช่องทางแก้ปัญหาเหล่านั้น
4. การศึกษาจะช่วยให้มีการเรียนรู้ทักษะ และความรู้เท่าที่จำเป็นในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมของแต่ละคน
5. การศึกษาจะช่วยให้สำเร็จผลได้ทั้ง 4 ประการข้างต้นพร้อมกันไป

แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้ผู้เรียนเป็นคน "คิดเป็น" ได้ ถ้าผู้เรียนได้ฝึกฝนจนเพียงพอ ณ จุดหนึ่ง ๆ ของกระบวนการเรียนรู้ ผู้เรียนจะเกิดความรู้แจ้งด้วยตนเอง

จากปรัชญาดังกล่าว การศึกษานอกระบบโรงเรียนในปัจจุบันจึงกำหนดความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็น "คนคิดเป็น"
2. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ต่อไป
3. เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำความรู้ ทักษะคิดและทักษะที่จำเป็นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

ทวีป อภิลิทธิ (2523) ได้ให้ความหมายของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า

1. เพื่อให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และมีนิสัยรักการอ่าน รักการค้นคว้า จะได้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาวิชาความรู้เพิ่มเติม
2. เพื่อเสริมสร้างให้ประชาชน คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น โดยใช้เหตุผลและมีความคิดเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น อันจะช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข
3. เพื่อให้ประชาชนที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในขั้นที่สูงขึ้น เป็นการสร้างภาวะแวดล้อมของการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน ในการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องกันไป
4. เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาวิชาชีพ และเพิ่มเติมวิชาความรู้ในการประกอบอาชีพที่ตนปฏิบัติอยู่ หรือในการที่จะเปลี่ยนอาชีพใหม่ตามความต้องการอันจะเป็นประโยชน์ในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตน ของครอบครัว ของชุมชน และของประเทศชาติ

5. เพื่อให้ประชาชนได้พัฒนาตนเองให้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันของโลก ซึ่งเปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ ตลอดจนมีสำนึกต่อการรับผิดชอบต่อชุมชนของตน

6. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มากขึ้น

7. เพื่อส่งเสริมศีลธรรม และวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

ผู้เชี่ยวชาญองค์การยูเนสโก ได้เสนอความมุ่งหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ในเอกสารเรื่อง การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) โดยสรุปดังต่อไปนี้

1. สอนให้อ่านออกเขียนได้ควบคู่กับการประกอบอาชีพ

2. สอนอาชีพศึกษาเพื่อให้สามารถปรับปรุงงานอาชีพของตน หรือเตรียมตัวให้พร้อม เพื่อการประกอบอาชีพ

3. ผูกอบรมวิชาชีพเพิ่มเติมสำหรับผู้ประกอบอาชีพอยู่แล้ว และต้องปรับตัวให้ทันกับ ความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการสมัยใหม่และเพื่อความก้าวหน้าต่อไป

4. ผูกอบรมเพื่อรับกับการพัฒนาการของบ้านเมือง เช่น การสอนให้รู้จักใช้แหล่งน้ำ รู้จักสงวนทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

5. ผูกอบรมให้เป็นพลเมืองดี ให้มีความรับผิดชอบทางการเมือง เช่น ให้รู้จัก หน้าที่ที่พลเมืองทุกคนจะต้องปฏิบัติ เช่น การเสียภาษี การรักษาสิ่งสาธารณประโยชน์ การใช้สิทธิทาง การเมือง เป็นต้น

6. ผูกอบรมในด้านศีลธรรมและวัฒนธรรมตลอดจนสันตนาการ การผูกอบรมใน เรื่องนี้ นอกจากเป็นการกล่อมเกลาคจิตใจแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็น ประโยชน์เพิ่มพูนพลังทั้งทางกายและทางใจให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ซึ่งอาจกล่าวโดยทั่วไปได้ว่า ความมุ่งหมายโดยทั่ว ๆ ไปของการศึกษานอกระบบ โรงเรียนก็เพื่อช่วยให้ประชาชนสามารถปรับชีวิตให้เข้ากับได้ หรือกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ทั้งนี้เมื่อ สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป โครงการในการเรียนก็ย่อมเปลี่ยนไปด้วย นั่นคือการศึกษาแบบนอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษานอกโรงเรียนที่ตอบสนองการแก้ปัญหา แก่ความทุกข์ของประชาชน โดยเฉพาะในการที่จะทำให้ประชาชน มีความสุข โดยวิธีการให้ชีวิตประสมกลมกลืนกับสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างราบรื่น โดยมีความมุ่งหมาย ดังนี้

1. ให้ประชาชนมีปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย ยารักษาโรค

2. เพื่อให้ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในงานและผลลัพธ์ที่จะ เกิดจากงาน

3. ให้ประชาชนมีความมั่นใจว่าตนมีความรู้และทันต่อเหตุการณ์

1.4 หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยสถานศึกษาสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ.2523 ได้กำหนดให้การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีหลักการดังนี้

1. เป็นการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต ยึดปรัชญาการศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการทำงาน และการทำงานคือการเรียนรู้
2. การจัดการศึกษาถือหลักความเสมอภาค เสรีภาพ สิทธิ หน้าที่ และความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
3. ระบบการศึกษาจะต้องจัดและพัฒนาให้ประสมประสานกับระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง อาชีพ ทรัพยากร วัฒนธรรม เอกลักษณ์ และความมั่นคงของชาติ
4. กระบวนการเรียนการสอนจักต้องเป็นไปเพื่อพัฒนา ปรับปรุง และสร้างเสริมประชากรให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การพึ่งตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต การสร้างค่านิยมที่มีคุณธรรม การยอมรับและเคารพต่อความคิดเห็นของผู้อื่น การเสียสละและการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม การประกอบสัมมาอาชีพและมีเจตนาที่ดีต่อบุคคลต่างอาชีพ
5. ใช้การศึกษาเป็นวิถีทางไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ของแต่ละบุคคล ได้แก่ ความสงบสุข ความสำเร็จ ความสามารถซึ่งเป็นคุณภาพแห่งชีวิต
6. สร้างสังคมการเรียนรู้จากหลายสถาบัน ระดมสรรพกำลังและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสและได้รับบริการ การศึกษาทั่วทุกเพศ วัย และพื้นที่ที่เหมาะสมกับปริมาณ คุณภาพ และอัตราการเพิ่มของประชากร

บรรจง ชูสกุลชาติ (2521) อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้กล่าวถึงหลักการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

1. หลักการเรียนเพื่อการทำงานและการทำงานเพื่อการเรียน หลักการนี้อาจถือได้ว่าเป็นปรัชญา หรืออุดมการณ์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นหลักการที่เป็นความจริงอันเป็นพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ เพราะงานกับมนุษย์ หรืองานกับชีวิตย่อมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ มนุษย์เราจะเรียนรู้ได้อย่างแยบยล และมีผลประโยชน์ต่อชีวิตมากที่สุดก็ด้วยการเรียน จากการทำงาน และจากการทำงาน ทำให้มนุษย์สามารถที่จะเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่รอดได้ในสังคม นอกจากนั้นคุณค่าอันแท้จริงของมนุษย์ก็คือ ผลงานที่เหลืออยู่หลังจากตนได้ตายไปจากโลกนี้แล้ว สมดังสุภาษิตที่กล่าวว่า “ค่าของคนอยู่ที่ผลงานของงาน”
2. หลักการบริหารการศึกษาเป็นระบบเปิด กล่าวคือ ในการดำเนินการและการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ผู้บริหารการศึกษาจะต้องพยายามที่จะก่อให้เกิดความคล่องตัว ความยืดหยุ่น ความเปลี่ยนแปลงได้ แม้จะมีกฎ ระเบียบคำสั่ง และข้อบังคับอยู่บ้างก็เป็นสิ่งที่กำหนดไว้โดยกว้าง ๆ เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินการและการจัดการ โดยพร้อมที่จะให้เกิดการ

สรรหาแนวทางและวิธีการหลายรูปแบบ แม้จะมีวิธีการต่าง ๆ อยู่บ้าง ก็จะมีเฉพาะกิจกรรมที่จำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องและสนองความจำเป็นของผู้เรียน และสังคมให้มากที่สุด

3. หลักสังคมการเรียนรู้ กล่าวคือ สถาบันทุกสถาบันที่มีอยู่ในสังคมเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ทั้งสิ้น โรงเรียนจะไม่เป็นสถาบันเดียวของการศึกษา แต่สถาบันในสังคมทุกสถาบันจะมีส่วนส่งเสริมการเรียนรู้ และจะต้องพยายามใช้ประโยชน์จากสถาบันเหล่านั้นก็เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา นอกกรอบโรงเรียนให้มากที่สุด โดยสถาบันเหล่านั้นจะเป็นสังคมการเรียนรู้ของการศึกษานอกกรอบโรงเรียน

4. หลักความเสมอภาคและหลักเสรีภาพในการศึกษา กล่าวคือ การศึกษานอกกรอบโรงเรียนจะให้สิทธิและให้โอกาสทางการศึกษาแก่คนทั้งที่อยู่ในและนอกโรงเรียน ดังคนชนบทและในเมือง ทั้งคนที่ร่ำรวยและยากจน แก่คนทุกเพศทุกวัย ตามความถนัด ความสนใจ และความรู้ ความสามารถของแต่ละบุคคล ตลอดจนสนองความประสงค์และความต้องการความจำเป็นทั้งบุคคลและสังคม

5. หลักการศึกษาตลอดชีวิต โดยเหตุที่ว่าตามธรรมชาติของมนุษย์นั้น มนุษย์ต้องเรียนรู้กันตลอดชีวิต การเรียนรู้ทั้งหลายทั้งปวง เป็นภารกิจอย่างหนึ่งที่มนุษย์จะต้องศึกษาหาความรู้โดยตนเอง ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ปรับตนเองให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อชีวิตและการทำงาน และเพื่อที่จะได้สามารถดำเนินชีวิตและดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขจนถึงวาระสุดท้าย

6. หลักการระดมสรรพกำลังทั้งปวงที่มีอยู่ในสังคม โดยถือว่าการศึกษามีภารกิจทั้งของบุคคลและสังคม ดังนั้นทั้งบุคคลและสังคม ตลอดจนสถานบันต่าง ๆ ในสังคมจะต้องระดมกำลังและบรรดาทรัพยากรทั้งหลายทั้งปวง เพื่อก่อให้เกิดการศึกษานอกกรอบโรงเรียน และให้สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

7. หลักการศึกษาเพื่อปวงชน โดยถือว่าการศึกษานอกกรอบโรงเรียนเป็นการศึกษาเพื่อคนทุกคน ทุกอาชีพ ทุกวัย ทุกเพศ ทุกเวลา ทุกสถานที่ ไม่มีอาณาเขตและไม่มีอะไรที่จะมาเป็นกำแพงขวางกั้นในการดำเนินการศึกษานอกกรอบโรงเรียน

1.5 แนวการจัดการศึกษานอกกรอบโรงเรียน

จากรายงานการสัมมนาการศึกษานอกโรงเรียน ครั้งที่ 1 จัดดำเนินการโดยคณะกรรมการวิชาการร่วมกับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิเฟรเดอริคเนอร์แมน (เยอรมัน) และ เวิลด์ เอดูเคชั่น ได้เสนอแนวการจัดการศึกษานอกกรอบโรงเรียนไว้ดังนี้

1. มุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนมากที่สุด ให้สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปช่วยปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยเฉพาะช่วยบรรเทาปัญหาความแตกต่างในด้านรายได้ของประชาชน
2. จัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ให้สัมพันธ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ และควรส่งเสริมในด้านเกษตรและอุตสาหกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะในด้านอุตสาหกรรมและเกษตร ซึ่งสืบเนื่องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน
3. เน้นให้เห็นความสำคัญของการให้ความรู้ความชำนาญ ตลอดจนการสร้างสรรค์ทัศนคติที่มุ่งประโยชน์ในการสร้างความเจริญมั่นคงให้แก่ส่วนรวม นอกเหนือไปจากการเรียนเพื่อประโยชน์เฉพาะบุคคล
4. เฟื่องเลี้ยงในการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมที่ดีของไทย ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ ในขณะเดียวกันก็มุ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติที่ไม่เหมาะสม ควบคู่กันไปกับการให้ความรู้ทางวิชาสามัญและวิชาชีพ

กำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหาของหลักสูตรและการดำเนินงานให้สนองความต้องการของส่วนบุคคลและส่วนรวม ทั้งสังคมในเมืองและชนบท ทั้งนี้หลักสูตรและการดำเนินงานอาจจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพและความจำเป็น
6. มุ่งส่งเสริมให้คนรู้จักค้นคว้าหาความรู้ รู้จักคิด รู้จักแก้ปัญหา รู้จักตัดสินใจ สามารถปรับตัวและภาวะแวดล้อมให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พร้อม ๆ ไปกับการให้ความรู้ทางเนื้อหาวิชาด้วย
7. ในการจัดการศึกษานอกแบบโรงเรียน ควรพิจารณากำหนดเนื้อหาในเรื่องซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาเร่งด่วนของประเทศดังต่อไปนี้
 - 7.1 การวางแผนครอบครัว
 - 7.2 เศรษฐกิจเบื้องต้น
 - 7.3 การสงวนทรัพยากรธรรมชาติ และการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม
 - 7.4 ประชาธิปไตยในแง่ของสิทธิการปกครอง และในแง่ของการดำเนินชีวิต
 - 7.5 ความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ
8. กำหนดโครงการที่จะดำเนินงานกับประชาชนเป็นแผนระยะยาว เพื่อให้งานต่าง ๆ สืบเนื่องกัน เป็นการสร้างศรัทธาความเชื่อถือในด้านประชาชนผู้รับบริการ และหากไม่จำเป็นไม่ควรเลิกล้มโครงการกลางคัน
9. พยายามหาวิธีการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและช่วยตัวเองบ้าง และถ้าเป็นไปได้ ควรพยายามส่งเสริมให้ประชาชนรับช่วงการดำเนินงานต่อไปเองได้

1.6 ประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ปัจจุบันการดำเนินการด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย ได้จัดขึ้น โดยหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน ซึ่งจัดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ กันตามความต้องการและหรือวัตถุประสงค์ ของหน่วยงานของตน ซึ่งพอจะแยกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท ดังนี้คือ

1. การให้ความรู้สำหรับเป็นรากฐานในการดำรงชีวิต หมายถึง การศึกษาที่จัดสำหรับ ช่วยให้ผู้เรียนคิดและแก้ปัญหาเป็น มีเครื่องมือในการประกอบอาชีพและเครื่องมือที่ใช้ศึกษาหาข้อมูล ต่าง ๆ มาประกอบการคิด การตัดสินใจในการดำรงชีวิตประจำวัน การศึกษาประเภทนี้มักจะมีลักษณะ ที่กำหนดเนื้อหาสาระไว้เป็นแบบแผน มีจุดเริ่มต้นและจุดจบของกระบวนการเรียนรู้ที่แน่นอน เป็น หลักสูตรที่จัดให้กับประชาชนที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ ผู้ได้รับประกาศนียบัตรตาม หลักสูตรนี้มีศักดิ์และสิทธิ์เท่ากับผู้ที่ได้รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนภาคปกติ

รูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทนี้ กระทรวงศึกษาธิการนับว่าเป็น หน่วยงานหลักที่จัด ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญระดับ 1 - 5 และการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ซึ่งในด้านการดำเนินงานส่วนใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการเอง นอกนั้นก็เป็นการสนับสนุนหรือ ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น เช่น กรมราชทัณฑ์ กรมประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมการค้าระหว่าง ประเทศ เป็นต้น

2. การเพิ่มพูนความรู้และทักษะที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง การให้การ ศึกษาที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาอาชีพ และชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่การศึกษา ประเภทนี้นั้นเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียนทั้งสิ้น แต่จะมีลักษณะยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพ ของผู้เรียน อาจจัดให้มีเนื้อหาเสริมต่อจากการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำไป ประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ผู้เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีพื้นความรู้ทางช่างอยู่บ้าง แต่หากจะไปประกอบอาชีพช่างเครื่องยนต์จะต้องเรียนวิชาทักษะในด้านนี้เพิ่มเติมอีกจากโรงเรียนสารพัด ช่าง โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่หรือสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน ฯลฯ

การศึกษาประเภทนี้ เป็นการจัดสอนวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นประมาณ 5-10 ชั่วโมง หรือ 100 - 300 ชั่วโมง หรือจัดเป็นหลักสูตร 3 - 6 เดือน และอาจจัดเป็นชั้นเรียน หรือเป็น กลุ่มนอกชั้นเรียน การศึกษาประเภทนี้มีหน่วยงานเป็นจำนวนมากที่ให้ความสนใจและดำเนินการ เช่น กรมแรงงาน กรมประชาสัมพันธ์ กรมพัฒนาชุมชน กรมวิชาการเกษตร และกรมส่งเสริม อุตสาหกรรม เป็นต้น

3. การให้ข้อมูลข่าวสารที่ทันเหตุการณ์ เป็นการศึกษสำหรับบุคคลที่ไม่มีโอกาสได้รับ การศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนทั้งสองประเภทที่กล่าวข้างต้น การศึกษาประเภทนี้มี ความมุ่งหมาย

- 3.1 เพื่อให้ข้อมูลและข่าวสารที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้
- 3.2 เพื่อย้ำและส่งเสริมความรู้ความคิดต่าง ๆ
- 3.3 เพื่อป้องกันการลืมหนังสือและสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้ว

กิจกรรมของการศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ การจัดห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ประจำหมู่บ้าน การเผยแพร่โดยแผ่นภาพ นิตยสาร หนังสืออ่าน การจัดรายการ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ ฯลฯ

หน่วยงานหลายหน่วยงานที่ดำเนินงานในด้านนี้ เช่น กรมสามัญศึกษา กรมวิชาการ กรมศิลปากร กรมประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และกรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น

1.7 ขอบข่ายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การกำหนดขอบข่ายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน พิจารณาได้จาก

1. ประชากรผู้รับบริการการศึกษานอกระบบโรงเรียน

- 1.1 เด็กก่อนวัยเรียน เป็นการศึกษาเพื่อเตรียมพร้อมก่อนที่จะเข้าเรียนในระดับประถมศึกษา
- 1.2 เยาวชนผู้อยู่ในวัยเรียน แต่ไม่มีโอกาสได้เข้าเรียน
- 1.3 เยาวชนหรือผู้ใหญ่ที่ออกจากโรงเรียนกลางคัน
- 1.4 ผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนเลย
- 1.5 ผู้ที่ออกจากโรงเรียนแล้ว ต้องการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม
- 1.6 ผู้ที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียน และเรียนกิจกรรมบางอย่างเพิ่มเติม เช่น กิจกรรมเยาวชน โรงเรียนเผยแพร่ศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

2. รูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2.1 ประเภทที่จัดขึ้นเพื่อการศึกษาในระบบ เพื่อพัฒนาและสร้างเสริมบุคคลให้คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น การศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ การศึกษาแบบสถาบันเปิดต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยเปิด เป็นต้น

2.2 ประเภทที่ให้บริการข่าวสารและข้อมูล การศึกษาประเภทนี้มุ่งให้ผู้ผ่านการศึกษารั้งในระบบและนอกระบบได้รับข่าวสารและข้อมูลเพื่อเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาการศึกษาของตนไปตลอดชีวิต ได้แก่ การจัดห้องสมุดประชาชน การจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ระบบสื่อสารมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น

2.3 ประเภทที่มุ่งอบรมเพิ่มเติม ได้แก่ การจัดการศึกษาเพื่อเสริมทักษะในด้านอาชีพต่าง ๆ เช่น การจัดกลุ่มสนใจ เป็นต้น

2.4 ประเภทที่มุ่งเพื่อให้มีการจัดและปรับปรุงสภาพแวดล้อม ให้เกื้อหนุนต่อการ
ศึกษา เช่น แสดงนิทรรศการในรูปห้องฟ้าจำลอง และพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ เป็นต้น

2.5 ประเภทที่มุ่งสร้างเสริมความสมบูรณ์แห่งชีวิต เช่น การดนตรี ศิลปะ
นันทนาการ เป็นต้น

1.8 บทบาทหน้าที่ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

กรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นหน่วยงานของรัฐในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ที่มี
บทบาทหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน การศึกษาต่อเนื่อง การศึกษาสายอาชีพ และ
บริการข่าวสารข้อมูล ให้แก่เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไปที่พลาดและขาดโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับ
การศึกษาตลอดชีวิต ตามสภาพความพร้อมและความจำเป็นในแต่ละช่วงของชีวิตให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง
ทางสังคมและวิทยาการ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนพัฒนาอาชีพให้สามารถมีรายได้เลี้ยง
ตนเองและครอบครัวได้อย่างมีความสุขในสังคมปัจจุบัน รวมทั้งส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียนและ
จัดการศึกษาตามอัชฌาศัย ด้วยการดำเนินการในรูปแบบที่หลากหลาย โดยได้รับความร่วมมือและ
สนับสนุนจากเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และกลุ่มบุคคล อย่างต่อเนื่อง
ตลอดเวลา (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2541)

นอกจากการจัดกิจกรรมและให้บริการแก่เด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา
ตามบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบแล้ว กรมการศึกษานอกโรงเรียนยังได้ตระหนักถึงความสำคัญของการ
พัฒนาเด็กให้เติบโตขึ้นเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่า ตามปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิเด็กและเยาวชนแห่งสห
ประชาชาติ และหลักการตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่กำหนดไว้ใน
มาตรา 43 ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐจะ
ต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540)

ตอนที่ 2 เด็กด้อยโอกาส

2.1 ความหมายของเด็ก

ในประเทศไทยมีการนิยามความหมายของเด็กไว้แตกต่างกัน เช่น พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัว และวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 มาตรา 4 บัญญัติว่า “เด็ก” หมายความว่า บุคคลอายุเกินเจ็ดปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่เกินสิบสี่ปีบริบูรณ์

ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 294 (27 พฤศจิกายน 2515) เรื่องเด็กประพฤติดนไม่สมควรแก่วัยข้อ 1 กำหนดว่า “เด็กหมายความว่า ผู้ซึ่งอายุไม่ครบสิบแปดปีบริบูรณ์และยังไม่บรรลุนิติภาวะด้วยการสมรส

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กขององค์การสหประชาชาติ ค.ศ. 1989 (Convention on the Rights of the Children) ได้กำหนดคำนิยามของคำว่า “เด็ก” ว่าหมายถึง “มนุษย์ทุกคนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี นอกเสียจากว่าภายใต้กฎหมายที่มีผลบังคับใช้ต่อเด็กผู้นั้นได้มีการกำหนดอายุการบรรลุนิติภาวะของการเป็นผู้ใหญ่ไว้ต่ำกว่านั้น”

เนื่องจากประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กในปี พ.ศ. 2535 ดังนั้นประเทศไทยจึงผูกพันและต้องดำเนินการต่าง ๆ เกี่ยวกับเด็กตามความหมายที่ให้ไว้ในอนุสัญญาฉบับนี้ (กมลินทร์ พินิจกุลดล)

2.2 ความหมายของเด็กด้อยโอกาส

องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (1996) ได้ให้ความหมายว่า เด็กด้อยโอกาส หมายถึง เด็กซึ่งอยู่ในสภาพที่เป็นปัญหาสังคม เช่น เด็กพิการ เด็กที่มาจากครอบครัวที่ยากจน เด็กที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลหรือในชุมชนแออัด และเด็กที่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานตามพ่อแม่ ความด้อยโอกาสของเด็กเหล่านี้ครอบคลุมทั้งเรื่องของการศึกษา สภาพแวดล้อม ภาษา วัฒนธรรม และโอกาสในการได้รับบริการ

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2534) ได้ให้ความหมายว่า เด็กด้อยโอกาส หมายถึง เด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก และไม่ได้รับการพัฒนาตามเกณฑ์ สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก (อ้างถึงใน กรมการศาสนา, 2538)

วิเชียร เกตุสิงห์ (2531) ได้ให้ความหมายว่า เด็กด้อยโอกาส หมายถึง เด็กที่ไม่มีโอกาสได้รับการบริการหรือได้รับการศึกษาปกติ ซึ่งรัฐพึงจัดให้

จากที่กล่าวมา ได้มีการให้ความหมายของเด็กด้อยโอกาสไว้หลายประการ ซึ่งสรุปได้ว่าเด็กด้อยโอกาส หมายถึง เด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่มีโอกาสได้รับการบริการพื้นฐาน การพัฒนาหรือการศึกษาตามปกติ ซึ่งรัฐพึงจัดให้

2.3 ประเภทของเด็กด้อยโอกาส

ลักษณะของเด็กด้อยโอกาส สามารถแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท ขึ้นอยู่กับการมอง สภาพปัญหาและเป้าหมายของแต่ละหน่วยงาน ดังนี้

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2534) ได้กำหนดลักษณะของเด็กด้อยโอกาสไว้ 3 ประเภท คือ

1. เด็กถูกทอดทิ้ง
2. เด็กเร่ร่อน
3. เด็กทำงาน

คณะกรรมการส่งเสริมประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (2533) ได้กำหนดลักษณะของเด็กด้อยโอกาสไว้ 4 ประเภท คือ

1. เด็กถูกละเมิดสิทธิ เป็นเด็กที่ขาดโอกาสในการพัฒนา และดำรงชีวิตอยู่ในสังคม สถานภาพที่ด้อยกว่าเด็กทั่วไป รวมทั้งถูกกระทำในลักษณะของการละเมิดสิทธิที่เด็กพึงได้รับสวัสดิภาพ โดยบุคคลอื่น ด้วยการทำให้การบาดเจ็บทางร่างกายและจิตใจ ด้วยการกระทำทารุณทางเพศ

1.1 เด็กทารุณ หมายถึง เด็กที่ถูกทำอันตรายหรือถูกคุกคามต่อสุขภาพหรือ สวัสดิภาพโดยบุคคลอื่น ด้วยการทำให้บาดเจ็บทั้งทางร่างกายและจิตใจ ด้วยการกระทำทารุณทางเพศ

1.2 แรงงานเด็ก หมายถึง เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี ซึ่งทำงานโดยได้รับ ค่าตอบแทน หรือไม่ก็ตามในภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมการผลิต พาณิชยกรรม บริการและงาน ชนส่ง

1.3 โสเภณีเด็ก หมายถึง เด็กทั้งหญิงและชายที่มีอายุ 15 ปี และต่ำกว่า ซึ่งประกอบอาชีพหารายได้จากการทำงานทางเพศ

1.4 เด็กถูกข่มขืน หมายถึง เด็กอายุ 15 ปี และต่ำกว่าที่ถูกกระทำอาชญากรรม ที่กระตุ้นพฤติกรรมทางเพศหรือมีแนวโน้มไปในทางเรื่องเพศ ซึ่งผู้กระทำนั้นกระทำอย่างบังคับ มีการขู่ข่มขู่ต่อเด็ก เพื่อให้เด็กตอบสนองความต้องการทางเพศของตน โดยที่เด็กนั้นไม่ยินยอม

2. เด็กถูกปล่อยปละละเลย เป็นเด็กที่เสียเปรียบและขาดโอกาสที่จะได้รับการการพัฒนาตามวัย ตลอดจนจนเป็นเด็กที่สังคมมักไม่ค่อยให้ความสนใจหรือเอาใจใส่ดูแลเท่าที่ควร โดยแบ่งเป็น

2.1 เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่ยากจนมาก

2.2 เด็กถูกทอดทิ้งหรือเด็กกำพร้า

2.3 เด็กเร่ร่อน

2.4 เด็กลูกกรรมกรก่อสร้าง

2.5 เด็กในสลัม

2.6 เด็กชนกลุ่มน้อย

3. เด็กประพฤตินั้นไม่สมควร ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของตัวเด็ก สภาพปัญหาของครอบครัว รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคมของสังคมเมือง ซึ่งมีส่วนทำให้เด็กเหล่านี้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่ไม่ถูกต้อง หรือเบี่ยงเบนไปจากหลักเกณฑ์ของสังคม และอาจส่งผลให้เกิดเป็นปัญหาทางสังคมในที่สุด โดยแบ่งเป็น

3.1 เด็กติดยาเสพติดและสารระเหย

3.2 เด็กมั่วสุมในสถานบริการและสถานเริงรมย์

3.3 เด็กตั้งครม่านอกสมรส

4. เด็กพิการทางกายและสติปัญญา โดยแบ่งเป็น

4.1 เด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็น

4.2 เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน

4.3 เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย

4.4 เด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา

2. เด็กด้อยโอกาสซึ่งจำเป็นต้องได้รับการศึกษาสงเคราะห์ โดยแบ่งเป็น

2.1 เด็กในชุมชนแออัด

2.2 เด็กชาวเขา

2.3 เด็กชาวเรือ เด็กชาวเล

2.4 เด็กในชนบทห่างไกล หรือในท้องถิ่นทุรกันดาร

2.5 เด็กกำพร้าหรือขาดผู้อุปการะ

2.6 เด็กที่เป็นบุตรหลานผู้ที่ได้รับภัยคุกคาม

2.7 เด็กที่เป็นบุตรหลานผู้ป่วยโรคเรื้อรัง

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมและเลี้ยงดูเด็ก (253) ได้กำหนดลักษณะของเด็ก
ด้อยโอกาสไว้ดังนี้

1. เด็กถูกทอดทิ้ง
2. เด็กเร่ร่อน
3. เด็กพิการทางร่างกายและสติปัญญา
4. เด็กถูกทารุณ
5. เด็กไทยอพยพย้ายถิ่น
6. เด็กไร้สัญชาติ
7. โสเภณีเด็ก
8. เด็กถูกใช้แรงงาน
9. เด็กติดเอดส์
10. เด็กต่างชาติ

(กรมการศาสนา, 2538)

องค์การยูนิเซฟได้แบ่งประเภทเด็กด้อยโอกาส ไว้ดังนี้

1. กลุ่มเด็กถูกปล่อยปละละเลย หมายถึง เด็กเร่ร่อน เด็กกำพร้า เด็กสลัม
ลูกกรรมกรก่อสร้าง
2. กลุ่มเด็กถูกละเมิดสิทธิ หมายถึง เด็กถูกข่มขืนทารุณ แรงงานเด็ก โสเภณีเด็ก
3. กลุ่มด้อยโอกาส หมายถึง เด็กหูหนวก ตาบอด ปัญญาอ่อน พิการทางกาย
4. เด็กกลุ่มเสี่ยงติดยาเสพติด ติดเชื้อเอดส์ ประพฤติตนไม่เหมาะสม

กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้จำแนกประเภทกลุ่มเป้าหมายเด็กด้อยโอกาสตาม
สภาพปัญหาทางสังคมและภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ไว้ดังนี้

1. เด็กถูกปล่อยปละละเลย เด็กกำพร้า เด็กถูกทอดทิ้ง
2. เด็กเร่ร่อน เด็กที่มีอาชีพอยู่ข้างถนนหรือบนถนน นอนใต้สะพาน
3. แรงงานเด็ก เด็กถูกใช้แรงงาน การใช้แรงงานเด็ก
4. เด็กพิการ หูหนวก ตาบอด พิการทางแขน ขา ลำตัว พิการทางสติปัญญา
5. เด็กในธุรกิจทางเพศ โสเภณีเด็ก เด็กที่มั่วสุมในสถานบริการและสถานเริงรมย์
6. เด็กติดสารระเหย
7. เด็กติดเชื้อเอดส์
8. เด็กประพฤติตนไม่เหมาะสมแก่วัย เด็กกระทำความผิดลักษณะมั่วสุมตาม

แหล่งบันเทิง

9. เด็กกลุ่มยากจนในเมืองและชนบท เด็กในสลัม เด็กลูกกรรมกรก่อสร้าง
10. เด็กถูกละเมิดสิทธิ เด็กถูกทารุณกรรม เด็กถูกข่มขืน
11. เด็กชนกลุ่มน้อย ชาวเขา ชาวเล เด็กที่มาจากครอบครัวแรงงานต่างด้าว

ภาวะสงคราม เด็กตามแนวชายแดน

12. เด็กด้อยโอกาสในภาวะอื่น ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น

(กรมการศึกษาออกโรงเรียน, 2541)

2.4 หลักการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาส

สุวรรณี ยะทะกร (2538) ได้สรุปหลักการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาสไว้ดังต่อไปนี้

หลักการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาส

1. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อน ครอบครัวและสภาพที่แวดล้อมตัวเด็ก
2. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้ได้ดี จากสิ่งที่เป็นรูปธรรม
3. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้ได้ดี เมื่อครูให้การเสริมแรงหรือการเสริมกำลังใจ เพราะ

เด็กด้อยโอกาสส่วนใหญ่มีอัตมโนทัศน์ (Self - Concept) เกี่ยวกับตนเองในทางลบ เช่น ตนเองไม่เก่ง ไม่ฉลาด คงจะไม่สามาถเรียนได้

4. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้และพัฒนาการด้านการใช้ถ้อยคำและการใช้ชนิดของประโยคได้ดี หากผู้ใหญ่รอบข้างให้ความสนใจดูแลพูดคุยกับเด็กสม่ำเสมอ

5. เด็กด้อยโอกาสสามารถเรียนรู้ หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเมื่อได้เห็นตัวแบบที่มีพฤติกรรมเหมาะสม

6. เด็กด้อยโอกาสที่อายุระหว่าง 7 - 12 ปี มีความสนใจในกิจกรรมเกมง่าย ๆ ภาพยนตร์ โทรทัศน์และนิทาน

7. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้จากสิ่งที่สอนกันในระบบโรงเรียนได้ยาก เพราะไม่มีทักษะความรู้พื้นฐาน (Basic Academic Skill)

8. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้จากการที่ได้ทำกิจกรรมทักษะเคลื่อนไหว (Motor Activities) มากกว่าอยู่นิ่ง ๆ

9. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้ได้ดี หากครูเอาใจใส่ สนใจ เรื่องของเด็กแต่ละคน และยอมรับเด็กในฐานะเป็นเอกัตบุคคล

10. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้ด้วยวิธีอุปนัย (Inductive) ดีกว่าวิธีนัย (Deductive)

11. เด็กด้อยโอกาสเรียนรู้จากการนำปัญหาที่ประสบมาเรียน (Problem Centered) ได้ดีกว่าวิธีอื่น ๆ

ในปี พ.ศ.2528 บรรณธิการวารสารประจำ มหาวิทยาลัยมิสซูรี ได้พิมพ์เผยแพร่ เรื่องเทคนิคการสอน ผู้เรียนที่เป็นเด็กด้อยโอกาส โดยเห็นว่าเด็กด้อยโอกาสปรับตัวให้เข้ากับการเรียน ในระบบโรงเรียนได้ยากเพราะไม่มีทักษะความรู้พื้นฐาน (Basic Academic Skill) พอรับรู้ในเรื่อง คุณค่าของการศึกษาในระดับต่ำ ขาดแรงจูงใจในการเรียน ขาดความเชื่อมั่น ต้องการพึ่งพาผู้อื่น การ จัดการศึกษาให้แก่เด็ก จึงต้องให้เด็กรู้สึกประสบความสำเร็จในการเรียน เพื่อให้เด็กที่มีอัตมโนทัศน์ (Self - Concept) ที่ดี เทคนิคที่จะใช้จัดการศึกษาต้องมีพัฒนาให้ง่ายและชัด วัตถุประสงค์ทางการ ศึกษาต้องกำหนดให้บรรลุผลในระยะสั้น ครูต้องช่วยให้ผู้เรียนสามารถตอบคำถามถูก ครูต้องความ คาดหวังว่าเด็กจะทำสำเร็จ ครูใช้เทคนิคการฟังแบบมีส่วนร่วม ครูใช้กิจกรรมสถานการณ์จำลองและ กระตุ้นให้เด็กกล้าคิด โดยจัดให้มีการอภิปรายและวิพากษ์วิจารณ์ในชั้นเรียนเพื่อลดพฤติกรรมทางลบ ของเด็ก ครูควรใช้การให้รางวัลมากกว่าการทำโทษ, ครูใช้ภาษาของกลุ่มเด็กมากกว่าใช้ภาษาทั่วไป ขอ ความร่วมมือจากพ่อแม่ผู้ปกครองเด็กโดยการไปเยี่ยมเยียนเด็ก ทำให้เห็นชัด ๆ ว่าจะเอาความรู้ที่สอน ไปใช้อย่างไร เมื่อสังคมยอมรับพฤติกรรมเด็กด้อยโอกาสครูต้องบอกให้เด็กรู้และการยอมรับเด็กต้อง ยอมรับในฐานะเป็นเอกเทศบุคคล ข้อเสนออื่น ๆ สำหรับครู คือ พยายามให้เด็กได้ทำกิจกรรม ทักษะเคลื่อนไหว (Motor Activities) เน้นเรื่องการกระทำมากกว่าการทดสอบ ใ้บทบาทสมมุติ ให้ เด็กทำงานและให้หน่วยกิตพิเศษ หลีกเลี่ยงการให้เกรดเด็กโดยใช้เกณฑ์เดียวกัน และให้เอกสาร ประกอบการสอนเมื่อถึงหน่วยการเรียนรู้ใหม่ ครูอาจเพิ่มแรงจูงใจแก่ผู้เรียนโดยให้ความเอาใจใส่ สนใจเรื่องของเด็กแต่ละคน ครูที่ประสบความสำเร็จมักจะได้แก่ ครูที่มีความยืดหยุ่น มีการใช้วัต กรรมใหญ่ ๆ และสร้างโปรแกรมการศึกษาใหม่ ๆ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ (สุวรรณี ยะนกร, 2539)

ตอนที่ 3 การศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

3.1 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน สำหรับเด็กด้อยโอกาส

ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิเด็กและเยาวชนแห่งองค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความสำคัญ สำคัญต่อการพัฒนาเด็กให้เติบโตขึ้นเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า โดยสอดคล้องกับหลักการตามรัฐ ธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่กำหนดไว้ในมาตรา 43 ว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิ เสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน" และมาตรา 63 "เด็ก เยาวชนและบุคคลในครอบครัวมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครอง โดยรัฐจากการใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม เด็กและเยาวชนที่ไม่มีผู้ดูแลมีสิทธิพึงได้รับ การเลี้ยงดู และการศึกษาอบรมจากรัฐ" (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2541)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ยังได้กล่าวถึงเด็กไว้อีกดังนี้
 มาตรา 30 กล่าวถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันของบุคคล และห้ามเลือกปฏิบัติเพราะ
 เหตุแห่งความแตกต่างเรื่องอายุ ซึ่งหมายถึง เด็กจะมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมผู้อื่นในสังคมตามรัฐธรรมนูญ
 มาตรา 80 กล่าวถึงบทบาทของรัฐที่จะต้องให้ความคุ้มครองและพัฒนาเด็กในด้าน
 ต่าง ๆ เพื่อให้เด็กสามารถอยู่รอดปลอดภัยในสังคมต่อไป

เนื่องจากการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส เป็นการจัดการศึกษา
 ในลักษณะที่เป็นการให้ความช่วยเหลือทางการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาส ให้ได้รับการพัฒนาทั้งร่างกาย
 จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ สามารถ
 ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข ซึ่งการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสนั้น
 นับว่าเป็นการจัดการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น ทั้งในเรื่องคุณสมบัติของผู้เรียน สถานที่เรียน วิธีเรียน
 รวมทั้งการวัดผลและประเมินผลการเรียน โดยการส่งเสริมการรู้หนังสือ การพัฒนาตนเองเพื่อพัฒนา
 คุณภาพชีวิต การศึกษาต่อเนื่องทั้งสายสามัญและสายอาชีพ ตลอดจนการส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาส
 สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามวิถีชีวิต ตามความรู้ความสามารถ ความสนใจ ศักยภาพและโอกาส
 ด้วยการศึกษาจากสื่อการเรียนรู้และแหล่งความรู้ต่าง ๆ โดยมีหลักการในการดำเนินงานดังนี้

1. ใช้ชุมชนเป็นฐานในการปกป้องดูแล และให้การศึกษแก่เด็กด้อยโอกาส
2. ประสานงานและระดมสรรพกำลังจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน
 และชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนารูปแบบและวิธีการในการให้บริการทางการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาส
3. ส่งเสริมกระบวนการแนะแนวการศึกษาและอาชีพแก่เด็กด้อยโอกาสให้ได้รับการ
 ศึกษาและเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพได้ ตามความเหมาะสม
4. ปรับปรุงแก้ไขกฎ ระเบียบ ทางด้านการศึกษาเพื่อเปิดโอกาสให้เด็กด้อยโอกาส
 ได้รับการศึกษาอย่างเต็มศักยภาพ
5. สนับสนุนส่งเสริมให้องค์กรที่รับผิดชอบดูแลเด็กด้อยโอกาสเป็นศูนย์การเรียนรู้ใน
 เครือข่ายของกรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อจัดการศึกษาให้แกเด็กด้อยโอกาส
6. จัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส โดยไม่กำหนดเวลาเรียนเป็น
 รอบและรุ่น

นอกจากนี้ กรมการศึกษานอกโรงเรียนยังส่งเสริมการยอมรับความรู้และประสบการณ์
 เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์มาขอประเมินเพื่อการยอมรับความรู้และประสบการณ์
 ให้เป็นส่วนหนึ่งของผลการเรียน ตามหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ (กรมการศึกษานอก
 โรงเรียน, 2541)

3.2 การศึกษานอกระบบโรงเรียนกับเด็กด้อยโอกาส

เด็กด้อยโอกาสในสังคมไทยมีมากมาย อาทิเช่น เด็กถูกละเมิดสิทธิ เด็กถูกปล่อยปละละเลย เด็กประพฤติดนไม่เหมาะสม และเด็กพิการทางร่างกายและสติปัญญา ด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มเด็กด้อยโอกาสต่าง ๆ ในสังคมไทยให้มีสภาพชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังความหมายของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษาและประมวลประสบการณ์ ความรู้ใด ๆ ก็ตาม ที่ได้จัดขึ้นโดยบุคคลหน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ในสังคม โดยได้จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนภาคปกติ เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ โดยยึดหลักการที่ว่า เป็นการสนองความต้องการ ความสนใจ และแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้น

ด้วยเหตุนี้การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้แก่กลุ่มเด็กด้อยโอกาสในสังคมไทย จึงเป็นการจัดมวลประสบการณ์การเรียนรู้ทุกชนิดที่เด็กด้อยโอกาสควรได้มีโอกาสเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็น การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ตามธรรมชาติ การเรียนรู้จากสังคม และการเรียนรู้จากโครงการการศึกษา นอกระบบโรงเรียนที่ได้จัดขึ้น นอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนตามปกติ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าว จะเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กด้อยโอกาสที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนตามปกติได้มีโอกาสแสวงหาความรู้ พัฒนาทักษะและทัศนคติ เพื่อมุ่งแก้ปัญหาที่เด็กด้อยโอกาสกำลังประสบอยู่ในชีวิตจริงของตน ได้มีโอกาสฝึกฝนอาชีพ และพัฒนาทัศนคติ หรือเพื่อพัฒนาความรู้เฉพาะเรื่องตามที่ตนสนใจหรือถนัด

ดังนั้นการศึกษาถึงรายละเอียดเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาสอย่างลึกซึ้ง จึงมีประโยชน์เป็นอย่างยิ่งต่อผู้ที่ทำงานในการให้ความช่วยเหลือเด็กเหล่านี้

3.3 ความสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาสในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษาเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาสมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อนักการศึกษานอกระบบโรงเรียน เนื่องจากความรู้ที่เรีรับจะช่วยนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนในการทำงาน ดังต่อไปนี้คือ

1. ช่วยให้นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้รู้จักธรรมชาติของเด็กด้อยโอกาสและเข้าใจความต้องการของเด็กด้อยโอกาสได้ชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะได้มีโอกาสเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เด็กแสดงออก เช่น ปัญหาการแสดงความเกรง ปัญหาของการขอยืมยืมของของผู้อื่น เป็นต้น นอกจากนี้แล้วนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะได้เข้าใจสาเหตุของปัญหาของพฤติกรรมการแสดงออกเหล่านี้อีกด้วย ซึ่งเมื่อนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ทราบถึงที่มาหรือสาเหตุของปัญหาแล้ว ก็จะสามารถนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาให้แก่เด็กด้อยโอกาสเหล่านั้นได้ถูกต้องและเหมาะสม

2. ช่วยให้นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้เข้าใจในลักษณะความแตกต่างของเด็กด้อยโอกาสแต่ละคน กล่าวคือ เด็กด้อยโอกาสแต่ละคนจะมีลักษณะเฉพาะของตน มีความแตกต่างเฉพาะตน ความรู้ดังกล่าวจะช่วยให้นักการศึกษาพัฒนาเด็กด้อยโอกาสเหล่านั้นให้มีโอกาส และพัฒนาความสามารถของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ และมีประสิทธิภาพสูงสุด

3. ช่วยให้นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้เข้าใจถึงพัฒนาการของเด็กด้อยโอกาสในแต่ละวัย ตลอดจนได้เข้าใจถึงความสามารถ และความสนใจตามอายุและพัฒนาการของเด็ก ซึ่งจะให้นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้แก่เด็กด้อยโอกาสได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของเด็กด้อยโอกาสในแต่ละวัยได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

4. ช่วยให้นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้มีโอกาสจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การศึกษานอกระบบโรงเรียนที่น่าสนใจ หรือสามารถจัดโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้สอดคล้องกับพัฒนาการการเรียนรู้และหลักจิตวิทยาของเด็กด้อยโอกาสอย่างแท้จริง

วิธีการศึกษาเด็กด้อยโอกาสในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

สุทธ จันทน์เอม (2538) ได้เสนอเทคนิคหรือวิธีการศึกษาเด็ก 10 วิธีด้วยกัน ซึ่งผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าวิธีการทั้ง 10 วิธีดังกล่าวจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาเด็กด้อยโอกาสได้เป็นอย่างดีและเหมาะสม หรืออาจจะใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะนำเสนอต่อไปนี้ผสมผสานกันไป เพื่อจะได้ศึกษาข้อมูลของเด็กด้อยโอกาสได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้งดังต่อไปนี้

1. การสังเกต (Observation)
2. รายงานพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็ก (Anecdote Reports)
3. ศึกษาจากชีวประวัติของเด็ก (Autobiography)
4. การใช้แบบสอบถามแต่ละแบบตรวจสอบ (Questionnaire and Checklist)
5. การสัมภาษณ์ (interview)
6. มาตรฐานประมาณค่า (Rating Scales)
7. การให้เด็กระบายความรู้สึกออกมาเมื่อเห็นสิ่งเร้า (Projective Techniques)
8. วิธีการทดลอง (Experimental Techniques)
9. การศึกษาสภาพร่างกายและจิตใจ (Psychological and Physical Studies)
10. การศึกษาเป็นรายบุคคล (Clinical Case Study)

สำหรับรายละเอียดของวิธีการศึกษาเด็กแต่ละวิธีนั้น สุขา หอมจันทร์เอม (2538) ได้ให้รายละเอียดไว้ดังต่อไปนี้

3.4 แนวทางการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

จากความหมายที่ได้นำเสนอดังกล่าว ได้มีความสอดคล้องกับแนวความคิดการจัดการศึกษาเพื่อเด็กด้อยโอกาสของ พิภพ ชงไชย (2536) ที่ได้เสนอแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสไว้ว่า “การจัดการศึกษาเพื่อเด็กเหล่านี้จึงใช้ระบบการศึกษาแบบโรงเรียนปกติไม่ได้ ควรจะเป็นระบบการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น และให้เด็กมีส่วนร่วมในขบวนการเรียนรู้ และการสร้างระเบียบวินัย รวมทั้งการแก้ปัญหาในสังคมในโรงเรียนที่เรียกว่าการปกครองของตนเอง”

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสจึงควรจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีลักษณะยืดหยุ่น โดยบูรณาการระหว่างความรู้สามัญพื้นฐาน เช่น การอ่านออกเขียนได้ คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ กับความรู้ที่จำเป็นสำหรับเด็กด้อยโอกาสใช้เพื่อการดำรงชีวิตในสังคม ได้แก่ ทักษะอาชีพ การดูแลสุขภาพของตนเอง การดำรงชีวิตในสังคม การสร้างวินัยในตนเอง และจริยธรรมในชีวิตประจำวัน โดยควรมุ่งเน้นที่ศักยภาพของตัวเด็กเองเป็นสำคัญ รวมทั้งควรจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาจิตใจ การเห็นคุณค่าในตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการวาดรูป งานศิลปะต่าง ๆ ดนตรี กีฬา ซึ่งกิจกรรมดังกล่าว จะช่วยสนับสนุนให้เด็กได้มีโอกาสพัฒนาอารมณ์ สังคม และจิตใจอย่างเต็มที่ ดังเช่นที่ พิภพ ชงไชย (2536) ได้ให้เหตุผลในการจัดกิจกรรมดังกล่าวไว้ว่า กิจกรรมศิลปะ การฝึกอาชีพ จะช่วยให้เด็กพบศักยภาพของตนเอง เพื่อเป็นการแก้ปัญหาทางอารมณ์ ลดความเครียด นอกจากนี้แล้ว การสอนเด็กควรอยู่ในกระบวนการเรียนแบบห้องเรียนไม่เกิน 3 ชั่วโมง คือ ครึ่งเวลาเช้า ส่วนครึ่งเวลาบ่ายก็ให้เรียนทางศิลปะ งานที่พัฒนาด้านอารมณ์ เพื่อค้นพบศักยภาพของตนเอง

และจากผลการวิจัยของ นามณฑล สิบหมื่นเปี่ยม (2535) พบว่า กลุ่มวิชาสามัญที่ควรจัดให้แก่เด็กเร่ร่อนอายุ 7 - 12 ปี ในเรื่องวิชาสามัญ ตามความเห็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในระดับเห็นด้วยมากที่สุด ได้แก่ การรู้จักคุณค่าของตนเอง หลักการเขียน และอ่านหนังสือไทย วิธีการดูแลสุขภาพร่างกาย วิธีการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โรคติดต่อทางผิวหนัง จริยธรรม การสร้างวินัยในตนเอง คณิตศาสตร์ เกี่ยวกับการลบ คูณ และหาร และมีความเห็นด้วยมาก คือ วิชาตามระดับหลักสูตร กรมการศึกษานอกโรงเรียน วิชาตามระดับหลักสูตรการประถมศึกษาแห่งชาติ วิธีการติดต่อสื่อสาร ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย วิทยาศาสตร์น่ารู้สำหรับเด็ก ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย วิทยาศาสตร์น่ารู้สำหรับเด็ก ไขข่าวปัญหาทางสังคม กฎหมายจำเป็นเบื้องต้นสำหรับเด็ก เพศศึกษา

สำหรับกระบวนการเรียนการสอน ควรสนับสนุนให้เด็กด้อยโอกาสได้มีส่วนร่วมนับตั้งแต่กระบวนการวางแผนการเรียนการสอน การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้อารศึกษานอกระบบโรงเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเด็กด้อยโอกาส และนักการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งจะหา

ให้กิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นได้สนองต่อความต้องการ และความสนใจของเด็ก ด้อยโอกาสอย่างแท้จริง

กิตติวดี บุญซื่อ และคณะ (2540) ได้เสนอองค์ประกอบของการเรียนที่มีความสุข ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เด็กแต่ละคนได้รับการยอมรับว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่มีหัวใจ และสมอง
2. ครู มีความเมตตา จริงใจ และอ่อนโยนต่อเด็กทุกคนโดยทั่วถึง
3. เด็กเกิดความรัก และภูมิใจในตนเอง รู้จักปรับตัวได้ทุกที่ ทุกเวลา
4. เด็กแต่ละคนได้มีโอกาสเลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ
5. บทเรียนสนุก แปลกใหม่ จูงใจให้ติดตามและเข้าใจให้อยากค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม
6. สิ่งที่เรียนรู้สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน (อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540)

จากองค์ประกอบดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาในระบบโรงเรียน สำหรับเด็กด้อยโอกาสได้เป็นอย่างดี โดยมีแนวทางการจัดดังต่อไปนี้

1. การให้ความรัก และความเข้าใจในเด็กด้อยโอกาส

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ใด ๆ ก็ตามให้แก่เด็กด้อยโอกาส นักการศึกษาในระบบโรงเรียนควรต้องรู้จักการให้ความรัก ความเข้าใจแก่เด็กเหล่านี้ รู้จักสร้างศรัทธาให้เกิดการอยากเรียนรู้ด้วยตัวเอง ควรยอมรับในศักยภาพของตัวเด็กแต่ละคนสนับสนุนให้เด็กด้อยโอกาสแสวงหา และพัฒนาความสามารถที่มีอยู่ ด้วยการเปิดโอกาสให้เด็กได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัด และให้แรงเสริมแก่เด็กเหล่านี้อีกด้วย

นักการศึกษาในระบบโรงเรียนควรต้องเข้าใจเด็กด้อยโอกาส ทราบภูมิหลังความเป็นมาของเด็กด้อยโอกาส เข้าใจลักษณะเด่นและปัญหาของเด็ก ตระหนักถึงความรู้สึก นึกคิด ความสนใจ และความฝันของเด็กด้อยโอกาส นักการศึกษาในระบบโรงเรียนควรระสัมผัสกับจิตใจของเด็กเหล่านี้ได้ และพร้อมที่จะช่วยขจัดปัดเป่าปัญหาที่เกิดขึ้นแก่เด็กด้วยความเต็มใจ

2. การจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีคุณค่าแก่การเรียนรู้

นักการศึกษาในระบบโรงเรียนควรจัดกิจกรรมที่มีลักษณะยืดหยุ่น มีความเหมาะสมกับสภาพและปัญหาของเด็กด้อยโอกาส จัด และปรับปรุงเนื้อหาความรู้ให้มีคุณค่า สอดคล้องกับความคาดหวังของเด็กด้อยโอกาส สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และเหมาะสมกับธรรมชาติและวัยของเด็ก โดยควรจัดในเนื้อหาในลักษณะที่สั้น กระชับ และเป็นเนื้อหาที่สมบูรณ์ในตัวเอง ไม่จำเป็นต้องใช้เวลาในการแสวงหาคำตอบที่เป็นระยะยาว เนื่องจากเด็กเหล่านี้จะมีปัญหาในเรื่องระยะเวลาเรียน นอกจากนี้เนื้อหาที่จัดควรมีลักษณะเป็นการบูรณาการเนื้อหาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการอ่านออกเขียนได้ การยืมชีพในสังคม และคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ

นักศึกษานอกระบบโรงเรียนควรต้องรู้จักจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สนุก และเพลิดเพลิน เพื่อให้เด็กเกิดความสุขและกระตือรือร้น แสวงหาความรู้ด้วยตนเองต่อไป และเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ หนังสือ แบบเรียนที่จัดให้ ควรจะจัดทำให้เฉพาะเด็กด้อยโอกาสแต่ละกลุ่ม เนื่องจากเนื้อหาความรู้จะมีความเหมาะสมกับเด็กแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้แล้วควรจะมีการเสนอตัวอย่างประกอบที่ชัดเจน เนื้อหาควรง่ายต่อความเข้าใจของเด็กด้อยโอกาส สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เมื่อเด็กอ่านแล้วจะได้เกิดจินตนาการ และเร้าให้เกิดการคิดและติดตามต่อไป เนื้อหาควรสัมพันธ์กับสิ่งรอบตัวเด็ก และเป็นสิ่งที่เด็กเคยรู้จัก และมีความหมายมาก่อน โดยเด็กสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์แก้ปัญหาที่กำลังประสบอยู่ หรือสามารถนำไปใช้ได้จริงและใช้ได้ในพื้นที่เห็นได้

การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ได้สัมผัสด้วยตนเอง และได้มีโอกาสฝึกทำซ้ำจนเกิดความชำนาญ เกิดทักษะและความเข้าใจด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถจำขั้นตอนการปฏิบัติได้ และสามารถทำได้ด้วยตนเอง

การจัดสื่อการเรียนการสอน อุปกรณ์ เครื่องอ่านนวยความสะดวกต่าง ๆ ควรจัดให้มีความเหมาะสมกับเนื้อหา และธรรมชาติของเด็กด้อยโอกาส โดยควรจัดในลักษณะที่สามารถโยกย้ายไปไหนมาไหนได้สะดวก และควรสนับสนุนให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

การประเมินผลการเรียนรู้สำหรับเด็กด้อยโอกาสควรเปิดโอกาสให้เด็กได้ประเมินตนเอง หรือให้เด็กได้ประเมินเพื่อนด้วยตนเอง โดยไม่ใช้การทดสอบที่เคร่งเครียด เพียงแต่จะใช้เพื่อการรายงานผลความก้าวหน้าของเด็ก เพื่อจะได้ปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมต่อไป

และจากผลการวิจัยของ นามณฑล สิบหมื่นเปี่ยม (2535) พบว่า กลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นที่สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกี่ยวกับวิธีการสอนวิชาสามัญในการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนอายุ 7 - 12 ปี ในเรื่องการศึกษาวิชาสามัญว่าเป็นความเห็นด้วยมากที่สุด ได้แก่ จัดให้มีการออกค่าย ให้เด็กได้เห็นของจริง ไม่เร่งรัดในการเรียนการสอน สื่อที่ใช้ประกอบการเรียนควรเข้าใจได้ง่าย จัดทัศนศึกษา ให้เด็กได้เห็นของจริง ไม่เร่งรัดในการเรียนการสอน สื่อที่ใช้ประกอบการเรียนควรเข้าใจได้ง่าย จัดทัศนศึกษา ให้เด็กได้ปฏิบัติจริง ควรยกตัวอย่างประกอบในสิ่งที่ใกล้ตัวเด็ก หลีกเลี่ยงการประเด็นที่ตอกย้ำความรู้สึกที่ไม่ดีใช้ภาษาที่เด็กเร่ร่อนเข้าใจได้ง่าย มีกิจกรรมบันเทิงสอดแทรก สรุปลงความสำคัญก่อนจบการเรียนในแต่ละครั้ง เตรียมอุปกรณ์การเรียนการสอนให้พร้อม ให้เด็กกล่าวสรุปเนื้อหาทวนซ้ำเพื่อความเข้าใจ เน้นการอภิปรายกลุ่ม วางแผนการเรียนแต่ละครั้งร่วมกับเด็ก

3. พัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเอง และความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง

กิตติยวดี บุญซื่อ และคณะ (2540) ได้กล่าวไว้ในทฤษฎีมุมมอง และมั่นคง (Willing and Firm) ว่า "การรู้จักตัวเอง รู้จุดดีและจุดด้อยของตน ยอมรับสถานะแห่งตนไม่ถูกตนเอง ไม่โทษคนรอบข้าง ใจกว้างและพร้อมจะปรับปรุงและแก้ไข รู้จักระงับอารมณ์ มั่นใจ และตั้งใจจริง ย่อมจะนำความสำเร็จในชีวิตให้แก่ตน ซึ่งจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าตัวเอง และไม่คิดว่าชีวิตของตัวเอง เป็นสิ่งไร้ค่า" (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540)

เด็กด้อยโอกาสส่วนใหญ่แล้วจะมีความรู้สึกว่าเขาคนนั้นต่ำต้อยกว่าคนอื่น มองเห็นแต่ส่วนด้อยของตัวเอง ไม่อยากรับรู้ ระวังเกี่ยวกับสภาพด้อยของตนเอง ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาอารมณ์ ทำให้มีอารมณ์ที่ไม่มั่นคง มีพฤติกรรมก้าวร้าว ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้อย่างเหมาะสม ขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง ตัดสินใจแก้ปัญหาโดยปราศจากเหตุและผล เด็กด้อยโอกาสส่วนใหญ่จะรู้สึกว่าเขาคนนั้นขาดความรัก ขาดคนสนใจ ไม่มีห่วงใย เอาใจใส่ดูแล แม้แต่สังคมก็ยังโหดร้ายต่อตน ด้วยเหตุนี้เด็กด้อยโอกาสจึงไม่เห็นคุณค่าในตัวเอง และเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อตนเอง

นักการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงต้องเข้าใจในธรรมชาติเหล่านี้ของเด็กด้อยโอกาส และควรต้องทำทุกวิถีทางที่จะพัฒนาให้เด็กเหล่านี้ เกิดความรู้สึกที่ดีต่อตัวเอง เกิดความตั้งใจจริง เกิดความเชื่อมั่น และเคารพตนเองขึ้น ซึ่งหนทางที่นำไปสู่ความสำเร็จดังกล่าวก็คือ การให้ความรัก ความเมตตา ความเอาใจใส่เป็นพิเศษต่อเด็กเหล่านี้ นักการศึกษาในระบบโรงเรียนควรต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่เด็ก การมองโลกในแง่ดี การให้ออกสแก่ทุกคน การจริงจัง เกิดความเชื่อมั่น และเคารพตนเองขึ้น ซึ่งหนทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จดังกล่าวก็คือ การให้ความรัก ความเมตตาความเอาใจใส่เป็นพิเศษต่อเด็กเหล่านี้ นักการศึกษาในระบบโรงเรียนควรต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่เด็ก การมองโลกในแง่ดี การให้ออกสแก่ทุกคน การจริงจังต่อกัน การให้ความเคารพซึ่งกันและกัน การให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างของแต่ละบุคคล การให้คำชมเชย และแรงเสริมต่าง ๆ เมื่อเด็กทำความดี เป็นต้น

4. สามารถนำความรู้ไปใช้แก้ปัญหาของเด็กด้อยโอกาสได้ในชีวิตจริง

ความรู้ที่เด็กด้อยโอกาสได้รับควรจะมีความสัมพันธ์กับปัญหาที่เด็กกำลังประสบอยู่ หรือพัฒนาหนทางช่วยบรรเทาปัญหาดังกล่าว กิจกรรมการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน จึงมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้เด็กได้รู้จักคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ สถานการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ และหาทางออกให้แก่ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองได้อย่างมีเหตุและผล ตลอดจนรู้จักการแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ ประกอบการตัดสินใจของตน และสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่การรู้จักการพัฒนาตนเอง และเชื่อมั่นในพลังความคิดของตน ไม่ตกเป็นเหยื่อโดยง่ายของผู้หวังร้ายในสังคม

5. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนของเด็กด้อยโอกาส

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนนั้นมิใช่หมายถึงกิจกรรมมีส่วนร่วมเฉพาะในกิจกรรมการเรียนการสอนเท่านั้น หากการมีส่วนร่วมดังกล่าวได้ครอบคลุมตั้งแต่การออกแบบ กิจกรรมการเรียนรู้ การวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติกิจกรรม และแม้กระทั่งการประเมินความก้าวหน้าของเด็กด้อยโอกาสด้วย

การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดผลดีต่อการเข้าร่วม กิจกรรมการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ไม่มีการบังคับ ไม่มีการลงโทษ ไม่มีการให้เกรด หรือคะแนน การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนจึงเกิดความรู้สึกอยากเข้าร่วมด้วยตัวของตัวเอง เกิดจากแรงจูงใจภายในตนเองของเด็กด้อยโอกาสเหล่านั้น

การเรียนเป็นกลุ่มจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ของเด็กด้วยโอกาส ดังความหมายที่ สุมณฑก พรหมบุญ และคณะ (2540) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่มไว้ว่า "...ประสบการณ์ทางการเรียนรู้ที่นักเรียนได้รับจากการลงมือปฏิบัติกิจกรรมเป็นกลุ่ม กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของแต่ละคน แต่ละคนในกลุ่มมีอิทธิพลและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน..." (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540) ด้วยเหตุนี้ การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยใช้กระบวนการกลุ่มจะเปิดโอกาสให้เด็กด้วยโอกาสได้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง มีปฏิสัมพันธ์กันกับเพื่อนในกลุ่ม พัฒนาอุปนิสัยการเข้ากับผู้อื่นในสังคม รู้จักเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ เป็นผู้นำและผู้ตาม และยังได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ร่วมกับผู้อื่น ร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยกัน ฝึกสร้างความรักสามัคคีในหมู่คณะ รวมทั้งการเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อีกด้วย

นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรต้องสนับสนุนให้เด็กด้วยโอกาสทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้จากกลุ่ม ช่วยให้เด็กแต่ละคนแสวงหาความสามารถที่มีอยู่ในตนเองออกมา และให้ความสำคัญแก่กระบวนการการเรียนรู้เพื่อหาคำตอบมากกว่าคำตอบที่ได้

สุมณฑก พรหมบุญ และคณะ (2540) ได้นำเสนอบทบาทของครูและนักเรียนในการสอนแบบกลุ่มไว้ดังนี้

บทบาทของครูในการสอนแบบกลุ่ม คือ

1. มีความเป็นกันเอง มีความเห็นอกเห็นใจนักเรียน
2. ครูพูดน้อย และเป็นเพียงผู้ประสานงาน
3. ครูไม่ชี้แนะหรือโน้มน้ำหนักความคิดของนักเรียน
4. ให้กำลังใจ กระตุ้นให้นักเรียนเกิดความกระตือรือร้นในการทำงานและแสดงออก
5. สนับสนุนให้นักเรียนสามารถวิเคราะห์ สรุปผลการเรียนรู้และประเมินผล

บทบาทของนักเรียน

1. เป็นผู้ลงมือทำกิจกรรม
2. ให้ความช่วยเหลือกันและแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน
3. แสดงความรู้สึก ความคิดเห็นอย่างอิสระ
4. มีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตน
5. ทำความเข้าใจงานที่ได้รับมอบหมายและทำงานร่วมกับกลุ่มได้ดี

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540)

3.5 ลักษณะการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

อาชัญญา รัตนอุบล (2541) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสที่เหมาะสมไว้ว่าควรมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. ทหาความต้องการจำเป็นของเด็กด้อยโอกาส
2. พัฒนาเนื้อหา ความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่จะให้เด็กด้อยโอกาส
3. พยายามทำความเข้าใจ เรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหาที่จะพัฒนาให้เด็กด้อยโอกาส
4. เรียนรู้ธรรมชาติความต้องการ ความสนใจสำคัญของเนื้อหาที่จะพัฒนาให้ด้อยโอกาส
5. ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส
6. ออกแบบการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส ซึ่งรวมถึงพัฒนาเป้าหมายและวัตถุประสงค์การเรียนรู้ พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ และพัฒนาการประเมินผลการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาส
7. ประเมินโปรแกรมการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

1. หาความต้องการจำเป็นของเด็กด้อยโอกาส

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสที่จะได้ผลดี ควรต้องจัดขึ้นโดยสนองความต้องการจำเป็นและความสนใจของเด็กด้อยโอกาสโดยตรง ซึ่งการหาความต้องการจำเป็นนั้นทำได้หลายวิธี โดยอาจจัดอย่างเป็นทางการ กล่าวคือ ให้นักการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นผู้หาความต้องการจำเป็น โดยใช้วิธีการสำรวจ การทดสอบก่อนเรียน การสังเกต การสัมภาษณ์ หรือจากศูนย์ทดสอบที่เกี่ยวข้อง หรืออาจจะใช้การร่วมมือกันระหว่างนักการศึกษานอกระบบโรงเรียน และเด็กด้อยโอกาสด้วยการใช้วิธีเดลฟาย (Delphi) วิธีการจัดกลุ่มระบุความต้องการจำเป็นในลักษณะบอกนาม (Nominal Group) การอภิปรายกลุ่ม หรืออาจจะให้เด็กด้อยโอกาสเป็นผู้หาความต้องการจำเป็นด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการใช้กรณีศึกษาออกความต้องการในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศ (Citizen Groups) การระบุความรู้สึกหรือบอกความต้องการด้วยตนเอง (Self-Identification of Felt or Expressed Needs) และด้วยการใช้วิธีการเป็นผู้ชี้แนะตนเอง (Self-Directed Learner)

เงื่อนไขที่สำคัญในการหาความต้องการจำเป็นของเด็กด้อยโอกาสคือ

1. การประเมินสภาพที่เป็นจริงของความรู้ ทักษะ ทักษะคิด ของเด็กด้อยโอกาสในปัจจุบัน
2. สภาพที่พึงประสงค์ของความรู้ ทักษะ ทักษะคิด ของเด็กด้อยโอกาสที่ควรจะเป็น
3. ความแตกต่างของสภาพที่เป็นจริงและสภาพที่พึงประสงค์ของความรู้ ทักษะ ทักษะคิด ของเด็กด้อยโอกาส

2. พัฒนาเนื้อหา ความรู้ และทัศนคติที่จะให้แก่เด็กด้อยโอกาส

เมื่อได้ความแตกต่างของสภาพที่เป็นจริงและสภาพที่พึงประสงค์ของความรู้ ทักษะ ทักษะคิด ของเด็กด้อยโอกาสแล้ว นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องพัฒนาเป็นเนื้อหาที่จะให้แก่เด็กด้อยโอกาส โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ หรือพัฒนาทักษะอาชีพ หรือจะพัฒนาทัศนคติของเด็กด้อยโอกาส โดยควรต้องศึกษาบริบทต่าง ๆ โดยรอบของเนื้อหาที่จะจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้แก่เด็กด้อยโอกาสอย่างชัดเจน เช่น บริบททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ค่านิยม ฯลฯ รวมทั้งควรศึกษาถึงแหล่งเงินทุนที่จะให้ความสนับสนุนด้วย ดังประเด็นต่อไปนี้

1. ศึกษาสถานะภาพของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดให้แก่เด็กด้อยโอกาส ในองค์กรที่จัด กล่าวคือ ควรศึกษาขอบเขต ภาระงานขององค์กรที่จัดหรือให้การสนับสนุนวัตถุประสงค์ขององค์กรที่รับผิดชอบ ค่านิยม บรรทัดฐาน และทัศนคติของผู้ที่ทำงานในองค์กรนั้น ๆ
2. ศึกษาสถานะภาพของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดในชุมชน กล่าวคือ ควรศึกษาความร่วมมือของชุมชน ที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดในระดับมาก น้อยเพียงใด ภาระ ขอบเขต ความรับผิดชอบของชุมชนที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัด รวมไปถึง ค่านิยม บรรทัดฐาน ทัศนคติของคนในชุมชนที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดดังกล่าว

3. พยายามทำความเข้าใจ และเรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหาที่จะพัฒนาให้แก่เด็กด้อยโอกาส

เมื่อนักการศึกษาระบบโรงเรียนได้พัฒนาเนื้อหาที่จะให้แก่เด็กด้อยโอกาสแล้ว นักการศึกษาระบบโรงเรียน ควรต้องพยายามทำความเข้าใจเนื้อหาภายใต้บริบทต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอแล้วข้างต้น และควรต้องเรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหาที่จะพัฒนาให้แก่เด็กด้อยโอกาส ตามความต้องการจำเป็นของเด็กด้อยโอกาส ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวจะนำไปสู่ประเด็นต่อไปนี้ด้วย

1. การประสานงานกับคู่ละคน หรือบุคคลที่นักการศึกษาระบบโรงเรียนควรจะไปติดต่อประสานงานเพื่อพัฒนาออกแบบกระบวนการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และอุปกรณ์ต่าง ๆ
2. การจัดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการจัดโปรแกรมการศึกษาระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส
3. การแสวงหา หรือสร้างรูปแบบของกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมที่สุดสำหรับเด็กด้อยโอกาส
4. การกำหนดลักษณะทั่ว ๆ ไปของโปรแกรมการศึกษาระบบโรงเรียนที่จัดการออกแบบโดยรวมถึงอุปกรณ์การอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
5. การเลือกวิธีการเรียนการสอนที่จะใช้กับเด็กด้อยโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพ
6. การระบุวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาส
7. การกำหนดเกณฑ์ที่จะใช้พิจารณาความสำเร็จของโปรแกรมการศึกษาระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

4. เรียนรู้ธรรมชาติ ความต้องการ ความสนใจพื้นฐานของเด็กด้อยโอกาส และพร้อมที่จะเข้าใจกลุ่มเด็กด้อยโอกาส

นักการศึกษาระบบโรงเรียนต้องเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติ ความต้องการและความสนใจพื้นฐานของเด็กด้อยโอกาส ก่อนที่จะลงมือจัดกิจกรรมการเรียนรู้ใด ๆ เนื่องจากกลุ่มเด็กดังกล่าวเป็นกลุ่มเด็กที่มีลักษณะเฉพาะตัวของตัวเอง เป็นกลุ่มเด็กที่ประสบปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากครอบครัว ปัญหาจากบุคคลในสังคมรอบข้าง ด้วยเหตุนี้ เด็กเหล่านี้จึงอาจจะมีปัญหาทางอารมณ์ ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาทางพฤติกรรม ปัญหาการปรับตัวเข้ากับเพื่อนหรือสังคม ฯลฯ นักการศึกษาระบบโรงเรียนจึงต้องให้ความสนใจในเรื่องดังกล่าวเป็นพิเศษ ซึ่งจะเอื้อให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี

5. ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดกิจกรรมการศึกษาระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

นักการศึกษาระบบโรงเรียนควรจะต้องรู้จักการประสานสัมพันธ์ ทำงานร่วมกันกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดกิจกรรมการศึกษาระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส เนื่องจากเนื้อหาที่จัดบงเนื้อหา ตัวนักการศึกษาระบบโรงเรียนเองก็อาจจะไม่มีความรู้ ความชำนาญทัดเทียมกับผู้รู้ในชุมชนหรือในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้นักการศึกษาระบบโรงเรียนจึงควรต้องสามารถติดต่อกับผู้มีปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน จัดกิจกรรมการศึกษาระบบโรงเรียนที่น่าสนใจให้แก่เด็กด้อยโอกาส

ขอบเขต	กิจกรรมการเรียนรู้
ความรู้ในลักษณะของการแก้ปัญหา	กรณีตัวอย่าง สถานการณ์จำลอง บทบาทสมมติ
ทัศนคติ	กรณีตัวอย่าง การอภิปราย สถานการณ์จำลอง บทบาทสมมติ
ทักษะ	การแสดงสาธิต และการฝึกปฏิบัติ

กิจกรรมการเรียนรู้แต่ละประเภทจะมีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของเด็กในกิจกรรมการศึกษา
นอกระบบโรงเรียนที่จัดนั้น เช่น

1. การมีส่วนร่วมในระดับน้อย ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้ประเภทบรรยาย อธิบาย การแสดง
นิทรรศการ
2. การมีส่วนร่วมระดับปานกลาง ได้แก่ กิจกรรมการอภิปรายเป็นหมู่คณะ การสัมภาษณ์ และ
การจัดนิทรรศการ
3. การมีส่วนร่วมระดับมาก ได้แก่ การอภิปราย การแสดงสาธิต และการฝึกปฏิบัติ การใช้สถาน
การณ์จำลอง และบทบาทสมมติ

ด้วยเหตุนี้นักศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะต้องปฏิบัติตามขั้นตอนต่อไปนี้ ในการสร้างกิจ
กรรมการเรียนรู้สำหรับเด็กด้วยโอกาส

1. ระบุเป้าหมายและกำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้สำหรับกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่เด็ก
ด้วยโอกาส
2. ระบุขอบเขตและลักษณะของการเรียนรู้ว่าเป็นความรู้ ทักษะ ทัศนคติ เพื่อสอดคล้องกับ
วัตถุประสงค์
3. กำหนดระดับของการมีส่วนร่วมของเด็กด้วยโอกาสในกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดให้
4. เลือกกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพของเด็กด้วยโอกาส
5. กำหนดเวลาที่เหมาะสมกับกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัด

6. พัฒนาโครงสร้างของกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัด
7. เขียนเนื้อหาของกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัด
8. พัฒนาแนวทางการปฏิบัติของการเข้าร่วมกิจกรรมของเด็กด้วยโอกาส
9. เตรียมอุปกรณ์ เครื่องใช้ สื่อการเรียนการสอน ตำรา เอกสาร เครื่องอำนวยความสะดวกที่จะต้องใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัด

นอกจากนี้ นักศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องเตรียมการประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของเด็กด้วยโอกาส ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. เพื่อเพิ่มการตระหนัก ความใส่ใจ และความสามารถของเด็กด้วยโอกาส
2. เพื่อเพิ่มความมั่นใจในตัวเองและความผูกพัน ความสนใจต่อกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดให้
3. เพื่อปรับปรุงการติดต่อสื่อสารระหว่างนักศึกษานอกระบบโรงเรียนและเด็กด้วยโอกาส โดยจะทำให้ทั้งสองฝ่ายร่วมมือในกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น
4. เพื่อช่วยกำหนดทิศทางในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ครั้งต่อไป และระยะเวลาที่ควรใช้ในกิจกรรม
5. เพื่อให้ประกาศนียบัตร หรือใบรับรองเมื่อผ่านตามเกณฑ์ที่กำหนด

7. ประเมินโปรแกรมการเรียนการสอน การศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้วยโอกาส

นักศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องประเมินโปรแกรมการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้วยโอกาสที่จัดขึ้น โดยควรพัฒนาประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ในการประเมิน

1. เป้าหมาย และวัตถุประสงค์มีความเหมาะสมกับเด็กด้วยโอกาสหรือไม่
2. เป้าหมาย และวัตถุประสงค์สอดคล้องกับเนื้อหาของการเรียนรู้หรือไม่
3. เป้าหมายและวัตถุประสงค์สะท้อนให้เห็นสื่อการเรียนการสอน ตำรา เอกสาร อุปกรณ์การเรียนการสอนที่ใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้หรือไม่
4. วัตถุประสงค์สร้างมาจากเป้าหมายการเรียนรู้หรือไม่
5. กิจกรรมการเรียนรู้มีความเหมาะสมกับเด็กด้วยโอกาสหรือไม่
6. กิจกรรมการเรียนรู้สอดคล้องกับเป้าหมาย และวัตถุประสงค์หรือไม่
7. กระบวนการประเมินผลมีความเหมาะสมกับกลุ่มเด็กด้วยโอกาสหรือไม่
8. กระบวนการประเมินผลมีความสอดคล้องกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์หรือไม่
8. เป้าหมาย วัตถุประสงค์ กิจกรรมการเรียนรู้และกระบวนการประเมินผลสอดคล้องกันและเป็นไปตามลำดับ ขั้นตอนอย่างเหมาะสมหรือไม่
9. เป้าหมาย วัตถุประสงค์ กิจกรรมการเรียนรู้ และกระบวนการประเมินผลสอดคล้องกันและเป็นไปตามลำดับ ขั้นตอนอย่างเหมาะสมหรือไม่
10. เวลา วัสดุ สื่อการเรียนการสอน และอุปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวก ถูกจัดไว้เพียงพอหรือไม่

นอกจากนี้แล้วนักการศึกษาในระบบโรงเรียนควรจะต้องประเมินการนำโปรแกรมการศึกษา
นอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสไปใช้ด้วยการประเมินประเด็นต่อไปนี้ประกอบด้วย คือ

11. บรรยากาศของการไว้วางใจซึ่งกันและกัน และการเคารพกันได้เกิดขึ้นหรือไม่
12. เด็กด้อยโอกาสได้มีอิสระที่จะเข้าร่วมวิจารณ์ และอภิปรายกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเต็มที่หรือไม่
13. เด็กด้อยโอกาสเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายหรือรำคาญ เนื่องจากกิจกรรมการเรียนรู้ ถูกจัดขึ้นอย่างรวดเร็ว หรือซ้ำจนเกินไป หรือไม่
14. เด็กด้อยโอกาสรู้สึกว่าตนถูกบังคับให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากจนเกินไป หรือรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวน้อยจนเกินไป หรือไม่
15. ลำดับขั้นตอนของกิจกรรมการเรียนรู้ไม่ได้เป็นไปตามความคาดหวังของเด็กด้อยโอกาสหรือไม่
16. เด็กด้อยโอกาสรู้สึกลำบากใจ และไม่ถนัดที่จะใช้วัสดุอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอน หรือรู้สึกว่าสื่อดังกล่าวไม่ทำหายความสามารถของตนหรือไม่
17. แบบการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาสแต่ละคน สอดคล้องกับโปรแกรมศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น หรือไม่
18. กระบวนการประเมินได้ช่วยให้เด็ก ได้แสดงออกซึ่งความสามารถของเด็กแต่ละคน และในขณะเดียวกันก็ช่วยให้เด็กด้อยโอกาสได้จัดการเรียนรู้ หรือไม่
19. เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้หรือไม่ และได้เรียนรู้ในสิ่งที่ตนคาดหวังไว้ หรือไม่

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการค้นคว้าของผู้วิจัยเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ผลจากการศึกษา
ค้นคว้ามดังกล่าวละเอียดต่อไปนี้

จากงานวิจัยของ สุภินทิพย์ ผาสุคติ (2532) เรื่อง บทบาทของหน่วยงานรัฐบาลและเอกชนในการ
แก้ปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กในกรุงเทพมหานคร พบว่าหน่วยงานรัฐบาลมีการวางแผน
ดำเนินการให้เด็กด้อยโอกาสได้ฝึกฝนอาชีพพระยะสั้นตามที่ตนถนัด โดยจัดบุคลากรและงบประมาณให้ ส่วน
หน่วยงานของเอกชนจะมีการวางแผนดำเนินการให้เด็กได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาเป็นกิจกรรมเฉพาะอย่าง
ต่างกันตามจุดประสงค์ โดยจ้างบุคลากรและมีเงินอุดหนุนจากองค์กรต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ทั้งของหน่วยงานรัฐบาล
และเอกชนมีความเห็นว่าการดำเนินการนี้ สามารถแก้ปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กได้ดี ส่วน
ปัญหาและอุปสรรค ได้แก่ เด็กไม่มีทะเบียนบ้าน ย้ายที่อยู่บ่อย บุคลากรไม่เสี่ยสละ ขาดบุคลากรและงบ
ประมาณ การประสานงานระหว่างหน่วยงานไม่ดีพอ บุคลากรขาดความรู้ความสามารถ และเด็กไม่ให้ความ
ร่วมมือ

สุวรรณณี ยะนกร (2538) ได้ศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนเด็ก ด้อยโอกาสทางการศึกษาในแหล่งก่อสร้าง ซึ่งมีดังนี้

กระบวนการวิจัย 8 ขั้นตอนคือ 1) การสร้างกระบวนการเรียนการสอน 2) การพัฒนาและประมวลเนื้อหาสำหรับสอน 3) การสร้างเครื่องมือและตรวจสอบเครื่องมือ 4) การทดลองใช้กระบวนการเรียนการสอน 5) การวิเคราะห์ผลการทดลอง 6) การประเมินประสิทธิภาพของกระบวนการ 7) การปรับปรุงกระบวนการ 8) การสร้างคู่มือครู

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. หลักการที่นำมาใช้ในการพัฒนากระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีที่สามารถช่วยตอบสนองต่อความต้องการและปัญหาต่าง ๆ ของเด็กในสภาพการที่เด็กเผชิญอยู่ ซึ่งได้แก่ ทฤษฎีสร้างแรงจูงใจ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญาสังคม ทฤษฎีเกี่ยวกับอัตมโนทัศน์ ทฤษฎีความคาดหวัง หลักบูรณาการและหลักพุทธศาสตร์ในเรื่องครูที่เป็นกัลยาณมิตร

2. วิธีการที่นำมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์ การตอบสนองในสิ่งที่เด็กขาดแคลน การให้เด็กเรียนแบบพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสมโดยครูคอยให้กำลังใจและความคาดหวังที่ดีแก่เด็ก

3. กระบวนการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้น ประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 ส่วน คือ ขั้นตอนการสอนและปัจจัยสนับสนุนการสอน โดยขั้นตอนการสอนมีทั้งหมด 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นสร้างแรงจูงใจ 2) ขั้นเสนอตัวแบบแก่เด็ก 3) ขั้นให้ความคาดหวังและให้ทำตามตัวแบบ 4) ขั้นส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ 5) ขั้นสร้างความภาคภูมิใจ ส่วนปัจจัยสนับสนุนการสอน ได้แก่ 1) ครูที่มีลักษณะเป็นกัลยาณมิตร 2) สื่อการศึกษาประเภทต่าง ๆ 3) คู่มือครู 4) ระบบการจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเด็ก

4. เทคนิคการสอนที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ เทคนิคการใช้สิ่งจูงใจ เทคนิคการใช้ตัวแบบ เทคนิคการให้ความคาดหวัง และเทคนิคการบูรณาการทักษะการเรียนรู้

5. กระบวนการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ 1) มีขั้นตอนการสอนซึ่งตอบสนองความต้องการของเด็ก 2) เน้นการเรียนรู้จากตัวแบบที่ดี และเสริมสร้างอัตมโนทัศน์ที่ดีให้แก่เด็ก 3) ในแต่ละขั้นตอนครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตอบสนองความต้องการทางการเรียนของเด็กที่มีพื้นฐานความรู้ ความต้องการ และความสนใจต่างกันถึง 4 ระดับ

6. คู่มือที่สร้างขึ้นประกอบด้วยสาระสำคัญ คือ 1) คำชี้แจงการใช้คู่มือครู 2) สภาพชีวิตและสภาพการเรียนรู้ของเด็ก 3) แนวทางการพัฒนาเด็ก 4) การเลือกเนื้อหาสำหรับสอนเด็ก 5) การใช้กระบวนการเรียนการสอน 6) ตัวอย่างแผนการสอนและเอกสารประกอบการจัดการเรียนการสอนสำหรับให้ครูนำไปใช้จัดการเรียนการสอนได้

7. ผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนการสอนในศูนย์เด็กก่อสร้าง 3 แห่ง พบว่ากระบวนการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด คือ เด็กมีความรู้ เจตคติ และการนำความรู้ที่เรียนไปปฏิบัติสูงขึ้นในทุกด้าน ส่วนครูผู้ทดลองใช้กระบวนการเรียนการสอนประเมินตนเองด้านความรู้และด้านเจตคติสูงขึ้น แต่ด้านสมรรถภาพการสอนสูงขึ้นตามเกณฑ์กำหนด 4 คน ใน 6 คน เนื่องจากลักษณะเฉพาะของบุคคลไม่เอื้ออำนวย สำหรับความพึงพอใจต่อการใช้กระบวนการเรียนการสอนอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด

เสาวลักษณ์ ขำนิล (2519) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านตะเภา จังหวัดชัยนาท " พบว่า พระสงฆ์ยังช่วยเหลือโรงเรียนในด้านการให้การศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กนักเรียนในโรงเรียน โดยใช้เวลารว่างจากการปฏิบัติธรรม ทำให้เด็กมีความใกล้ชิดกับพระสงฆ์และทางวัดมากขึ้น พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยเหลือครูในการวางรากฐานทางจิตใจของเด็กให้มุ่งมั่นในทางที่ชอบ พระสงฆ์เป็นผู้ที่คนทั่วไปมองเห็นว่าเป็นผู้บริสุทธิ์มีความประพฤติดีอยู่แล้วย่อมเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก เมื่อเด็กได้รับการอบรมจากผู้ที่เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดแล้ว ย่อมจะมีความเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตาม

ผลการวิจัยของ ตุลยา โภกอุ้น (2540) เรื่อง การศึกษาการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการศึกษาระดับประถมศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา พบว่า พระสงฆ์ที่ก่อตั้งหรือบริหารงานส่วนใหญ่ปฏิบัติงานเพื่อช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาให้มีความรู้มากขึ้นโดยใช้หลักเมตตาธรรมและหลักสามัคคีธรรมในการปฏิบัติงาน ท่านได้เล็งดูและเอาใจใส่เด็ก โดยเน้นทางด้านความรู้และด้านคุณธรรม รวมทั้งมีการฝึกอาชีพให้เด็กด้วย พระสงฆ์ส่วนมากประสบปัญหาด้านเงินทุนและงบประมาณในการปฏิบัติงานไม่เพียงพอเนื่องจากไม่มีรายได้หลักต้องรอเงินบริจาคอย่างเดียว ผลที่ได้จากการปฏิบัติงานของพระสงฆ์คือ เด็กได้รับการศึกษามากขึ้นตามกำลังความสามารถได้เรียนรู้ธรรมะและสามารถนำวิชาชีพที่ฝึกไปใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตจริง

จากงานที่มีผู้วิจัยเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาสในด้านต่าง ๆ แต่ยังไม่มียานวิจัยใดที่ศึกษาด้านการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจอย่างมากที่จะทำการศึกษาในเรื่อง การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส โดยเฉพาะเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้วซึ่งมีจำนวนน้อยและกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่วัดสวนแก้วจัดให้เด็กด้อยโอกาสในวัดเป็นกิจกรรมที่สอนให้เด็กได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นด้วย ซึ่งเป็นการฝึกให้เด็กมีการพัฒนาไปสู่การประกอบอาชีพในอนาคตด้วย ประกอบกับที่วัดนี้มีพระนักเทศน์และนักสังคัมสงเคราะห์ผู้มีผลงานและชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปเป็นผู้บริหาร ทำให้มีผู้สนใจและมีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์และสิ่งของให้ทางวัดมากมาย ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการจัดกิจ

กรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสต่อไป โดยมีกรอบความคิดในการวิจัยดังนี้

กรอบความคิดในการวิจัย

